

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KAYIN AKRABALIĞI MERKEZLİ AİLE İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Ayşe Nur SİR DÜNDAR

Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, aysenur.sir(at)dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3240-3539

Sır Dündar, Ayşe Nur. "Türkiye Türkçesinde Kayın Akrabalığı Merkezli Aile İlişkileri ile İlgili Kavramlar". ulakbilge, 67 (2021 Aralık); s. 1405-1422. doi: 10.7816/ulakbilge-09-67-03

ÖZ

Türklerde akrabalık duygusu, geçmişte olduğu gibi bugün de en canlı ilişkilerle yaşamaktadır. Toplum yapısının sağlam olmasında bu ilişkiler son derece önemlidir. Birlik, beraberlik, dayanışma, yardımlaşma, hoşgörü ve sorunların paylaşımı bu ilişkilerin gelişmişliğiyle orantılıdır. Çünkü aile bağları, gelişmişlik derecesinde güçlenir. Güçlü bağlar, akrabalık birliğinin istikrarını sağlar. Bu sistematığın Türklerin toplum yapısında kararlılık göstermesi ise, Türkçedeki akrabalık adlarındaki çeşitliliğe zemin hazırlamıştır. Bu sebeple Türkçe akrabalık bildiren sözcükler bakımından dünyanın en zengin dilleri arasında yer alır. Başka dillerde birden fazla akrabalık adı bir sözcükle karşılanırken Türkçede her akrabalık bağı için farklı bir sözcük kullanılır. Bunlar, aile fertlerinin birbirine yakınlığı nispetinde türetilen ve uzun bir tarihî süreç içerisinde varlığını koruyan sözcüklerdir. Köklü bir geçmişin görüntüsünü yansıtan bu sözcükler, Orhun Yazıtlarından başlamak üzere Türk dilinin farklı dönemlerinde kaleme alınan çeşitli eserlerde bulunmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinde çok az değişikliğe uğramış şekilleriyle de hâlen yaşamaktadır. Bu bakımdan akrabalık adları üzerinde yapılacak çalışmalar, sadece Türk dili tarihinin değil aynı zamanda Türk kültür tarihinin aydınlatılmasına da yardımcı olacaktır. Özellikle adbilim alanına kazandıracakları ile dilbilim araştırmalarına önemli katkılarda bulunacaktır. Bu çalışmada, akrabalık adlarına sınırlama getirilmiş, evlilik yoluyla akrabalık bildiren kayın merkezli sözcükler üzerinde durulmuş; kan yoluyla akrabalık bildiren sözcükler ile özlük-üveylik bildiren sözcükler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Hukuk dilindeki akrabalık ve hısımlık sözcüklerinin eşleştirmesi dikkate alınarak hısımlık yerine akraba sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir. İlk önce akrabalık ve hısımlık terimleri hakkında bilgi verilmiş; akraba adları tasnif edilmiş sonra da kayın akrabalığına dayalı sözcükler ele alınarak incelenmiştir. İncelemede, sözcüklerin kökenleri verilmiş; kökenleri hakkında ileri sürülen görüşler değerlendirilmiş; tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri gösterilmiş; tanıklandığı metinlerden örnekler sunulmuş ve ardından bugünkü Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan biçimleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile bağları, akrabalık ilişkileri, akrabalık adları, kayın akrabalığı, kayın sözcüğü

Makale Bilgisi:

Geliş: 29 Kasım 2021

Düzeltilme: 27 Aralık 2021

Kabul: 30 Aralık 2021

Bu makale, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Aile Kongresi'nde sunulan bildirden üretilmiştir (<http://ailekongresi.dpu.edu.tr/>).

Giriş

Türkçe Sözlük'te akraba sözcüğünün "1. huk. Kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım. 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler. 3. mec. Biri diğerinin sonucu olan şeyler." (2011: 72) ve *hısım sözcüğünün "1. Soyca ve evlilik sonucu aralarında bağ bulunanlardan her biri, akraba. 2. Dede ve nineleri bir olanlardan her biri."* (2011: 1095) biçiminde tanımları yapılır. *Parlatır, akraba sözcüğünün Arapça karib'ten ödünçlendiğini belirtir ve sözcüğün anlamını "Soyca birbirine yakın olanlar" (2014: 66) şeklinde verir. Aslında sözcük, karib "yakın" sözcüğünün çoğulu olup aslı akraba'dır (Develioğlu, 1997: 29). Ancak Türkçede tekil bir anlamda kullanılmış ve akraba olarak yaygınlaşmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak hem kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler hem de evlilik yoluyla aralarında yakınlık oluşan kimseler için kullanılmaktadır.*

Antropoloji Sözlüğü'nde akrabalık "Soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak kabul edilmiş toplumsal ilişkiler sistemi." (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 23); *hısımlık "Evlilik yoluyla edinilmiş akrabalık."* (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 381) olarak verilir. Halk arasında ise, akrabalık ve hısımlık kavramları birbirinin yerine kullanılır ve bu kullanım oldukça yaygındır. Oysa akrabalık kavramında soy, hısımlık kavramında evlilik ön plandadır. Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *hısım akraba* "Yakın uzak bütün akrabalar" (2011: 1095) ikilemesi bu farklılığı destekleyici özelliktedir.

Hukuk dilinde, akrabalık için *hısımlık* sözcüğü kullanılır. Türk Medeni Kanunu'nun 17. maddesinde kan hısımlığının iki türlü olduğu belirtilir: "Biri diğerinden gelen kişiler arasında üstsoy-altsoy hısımlığı; biri diğerinden gelmeyip de, ortak bir kökten gelen kişiler arasında yansoy hısımlığı vardır." İlgili maddeye dair şöyle bir açıklama yapılmıştır: Hısımlık biri nesepten (kan hısımlığı) öteki ise sebepten (evlenme dolayısıyla) meydana gelen (sıhri) hısımlıktır." (Şener, 1998: 108). Kan hısımlığında kişinin yakınlarının kaçınıcı derece akraba oldukları doğum sayısı ile anlaşılır. Birinci derece akrabalık, biri diğerinden gelen kişiler arasında oluşan üstsoy-altsoy biçimindeki bir hısımlıktır. Aynı kanunun "Kayın Hısımlığı" başlıklı 18. maddesinde ise; "Eşlerden biri ile diğer eşin kan hısımları, aynı tür ve dereceden kayın hısımları olur. Kayın hısımlığı, kendisini meydana getiren evliliğin sona ermesiyle ortadan kalkmaz." hükümlerine yer verilir (Şener, 1998: 108). Bu açıklamalara istinaden akrabalık, kan hısımlığı dışında evlilik, evlat edinme ve diğer ilişki biçimleriyle çeşitli şekillerde insanların birbirlerine yakın olması durumu diye tanımlanabilir. Akrabalık ilişkileri ise; kan bağı, evlilik veya evlat edinme yoluyla bireyleri birbirine bağlayan ilişkidir. Evlilikle iki ayrı çekirdek ailenin üyesi olan kişiler birbirine bağlanmakta; evliliğin sona ermesiyle de hısımlık ilişkileri sona ermektedir (Ayaz, 2013: 18).

Akrabalık ilişkilerinde, evlilik ve aile söz konusu olsa da akrabalık kavramı bu kurumlardan çok daha geniş kapsamlıdır. Tezcan, akrabalık sisteminin yatay olarak evlilik bağı, dikey olarak soy bağı (2008, 78-79) ile oluştuğunu belirtir. Maden, akrabalığı kan bağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kan akrabalığı ya da soy akrabalığı; evlilik bağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan evlenme yoluyla akrabalık veya hısımlık; psiko-sosyal, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan manevi akrabalık (1991, 96-108) olarak gruplandırır. Kan akrabalığına *soy akrabalığı* adı da verilir. Bu tür akrabalıklar, kişinin elinde olmadan belirlenen statüler ve bu statülerden beklenen rollerdir. Etiketlenen bu statüler sonucunda *baba, anne, kardeş, amca, dayı, hala, teyze* gibi akrabalık terminolojisi teşekkül eder. Evlilik yoluyla gerçekleşen akrabalığa *sıhri akrabalık, kayın akrabalığı ya da dünür akrabalığı* denir (Adıgüzel, 2014: 40). Bu akrabalık, kişinin insiyatifinde olup kişi bir anlamda kendi seçtiği kimselerle yakınlık kurar. Eşlerin aralarındaki ilişki de akrabalık olarak kabul edilir. Bu tür akrabalıklar, *yarı akrabalık* (Balaman, 2002: 11) olarak adlandırılır. Bununla birlikte *sanal akrabalık* adı verilen kan bağı ve evlilik dışı yoluyla gelişen akrabalık ilişkileri de vardır (Ayaz, 2013: 18; Tezcan, 2008: 78). Bu tür ilişkilerde kişiler, kiminle akrabalık kuracaklarına kendileri karar verebilir. Bunların oluşumunda bireylerin kendi isteklerinin yanında törenselleşen bir uygulamanın da gerçekleştiği görülür (Ayaz, 2013: 18).

Akrabalık Adlarının Sınıflandırılması

Türkçede akrabalık adlarının çok çeşitliliği, akrabalık için yapılan sınıflandırmaların geniş kapsamlı olmasının neticesidir. Türk toplumlarında sosyal ilişkilerde akrabalık ilişkilerinin önem taşıması da bu çeşitlilik için başka bir etken olarak düşünülebilir. Zira toplumda sosyal düzeni sağlamada akrabalık terimlerinin işlevi oldukça önemlidir. Hangi akrabaların yakın hangilerinin uzak görüldüğünü, ilişkilerin hangi temeller üzerine atılması gerektiğini bu sözcükler belirler.

Türkçede akrabalık adlarından bazıları Eski Türkçe döneminden beri kullanılmış, bazıları daha sonraki dönemlerde Türkçenin söz varlığına dâhil olmuştur. Balaman (1982: 11), akrabalık adlarını soya dayalı akrabalık

terimleri, evliliğe dayalı akrabalık terimleri ve sonradan kazanılan (düzmece) akrabalık terimleri şeklinde sınıflandırılır. Bu üç akraba kategorisi dışında kalanlar yabancı kabul edilir. Li (1999: 21), akrabalıkla ilgili terimleri kan yoluyla akrabalık bildiren, evlilik yoluyla akrabalık bildiren ve üveylik bildiren terimler olarak sınıflandırır. Sonradan kazanılan (düzmece) akrabalık terimlerini yaptığı tasnifte yer vermez. Balaman'ın evlilik yoluyla oluşan akrabalık terimleri arasında zikredilen *üvey anne*, *üvey baba*, *üvey evlat*, *üvey kardeş* gibi üvey sözcüğü ile kurulu olanlara da ayrı bir grupta yer verilir. Adıgüzel, sosyal antropolojinin verilerine göre yaptığı sınıflandırmada Balaman'ın görüşünü destekler (2014: 38-39).

Bütün bu sınıflandırmalara bağlı olarak Türkçede genellikle kan yani soy yoluyla oluşan akrabalık için *anne*, *baba*, *ebeveyn*, *kardeş*, *ağabey*, *abla*, *kız kardeş*, *erkek kardeş*, *bacı*, *çocuk*, *torun*, *ahfat*, *anneanne*, *babaanne*, *nine*, *dede*, *ata*, *teyze*, *dayı*, *hala*, *amca*, *kuzen*, *kuzin*, *yeğen* adları kullanılmaktadır. Evlilik yoluyla oluşan akrabalık için *dünür*, *kayınbaba* (*kayınpeder*), *kaynana* (*kayınvalide*), *karı*, *koca*, *gelin*, *güvey* (*damat*), *yenge*, *elti*, *görümce*, *kayın* (*kayınbirader*), *baldız*, *enişte*, *bacanak*, *kuma*, *taygeldi*, *üvey anne*, *üvey baba*, *üvey evlat*, *üvey kardeş*, *üvey oğlan*, *üvey kız* adları zikredilmektedir. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık için de *süt kardeş*, *sütanne*, *sütnine*, *süt baba*, *süt oğul*, *süt kız*, *kan kardeş*, *yol kardeş(i)*, *ahretlik*, *sağdıç*, *yenge* (*oğlan yengesi* / *kına yengesi* / *kına anası*), *ad babası*, *kirve*, *besleme*, *haminne* adları kullanılmaktadır.

Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Adlar

Kan bağı olan akrabalarımızın gerçekleştirdikleri evliliklerle oluşan yeni yakınlıklar, hukuk dilinde hısımlık kapsamında değerlendirilir. Evlilik yoluyla meydana gelen bu hısımlığa, *sihri hısımlık*, *dünür hısımlığı* veya *kayın hısımlığı* denir. Kayın hısımlığı, kan hısımlığı gibi derecelendirilir. Eşler, bu derecelendirmede aileyi oluşturan ve tüm bu akrabalık ilişkilerini başlatan birey olarak bir merkez kabul edilir. Örneğin, eşin anne ve babası birinci derece, kız veya erkek kardeşi ikinci derece, kız kardeşinin eşi (bacanak) veya erkek kardeşinin eşi (yenge) üçüncü derece, eşlerin anne ve babalarının birbirlerine göre durumunu ifade eden *dünür* dördüncü derece kayın hısımlığı yani kayın akrabalığıdır.

Kayın akrabalığını, akrabalık bağının derecesine göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Birinci derecede kayın akrabalığını bildiren adlar:

karı

Clauson, *karı* sözcüğü hakkında "Normalde sadece insanlar ve hayvanlar için; pek çok modern şivede yaşıyor; GB Az., Osm.'da spesifik olarak 'yaşlı kadın', bundan bazen 'eş/karı'. Moğolcadan alıntı sözcük *karı* 'yabancıyla veya Ar. *kāri* 'Kuran okuyan veya hatmeden' sözcükleri ile karıştırılmamalı. Osm. XIV'te *karı* 'yaşlı', bazen spesifik olarak 'yaşlı kadın' anlamına gelir; bütün dönemlerde yaygındır." (EDPT, 1972: 644; Erol Arslan 2008: 317) şeklinde bilgi verir. Gülensoy, sözcüğü "Eş, refika, zevce" olarak tanımlar; kökünü *karı* < **kā+rı* olarak açıklar (2007: 468). Nişanyan sözcüğün anlam ve kökeniyle ilgili görüşlerini; "ET *karı* 'yaşlı erkek', ET *karı* 'ihtiyar' // Kıp. *karı* 'eş, zevce' // < ET *karı*-+? 'yaşlanmak' < AT **kāri*-" (2009: 303) şeklinde belirtir.

EUTS'da *karı* "1. Sayın, hürmetli, muhterem. 2. Yaşlı, ihtiyar, karı." (1968: 168); DLT'de "Herhangi bir şeyin yaşlısı. Bundan *karı er* "yaşlı adam", *karı at* "kesimlik at" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 444) biçiminde tanımlanır. *Karı sāvı kalmas kağıl bāğı yazılmas* "Yaşlının sözü ihmal edilmez, tutulur; taze söğüt dalları bağlanınca çözülmez." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 176); *Karı öküz balduka korkmaz* "Yaşlı öküz baltadan korkmaz." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 522) atasözlerinde kullanıldığına da işaret eder. Sözcüğün *mun-* "Bunamak" fiiliyle de kullanımı mevcuttur: *karı er mundi* "Bu bunamış yaşlı adam" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 242). Ayrıca sözlükte *ewlük* "Kadın" (2014: 115), *uragut* "Kadın" (2014: 71) şeklinde adların kullanımı da bulunmaktadır. Harezmi Türkçesinde *karı* "Yaşlı, ihtiyar, kocamış erkek ve kadın" (Ünlü, 2012b: 290) anlamında kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde *karı* "Eş, hanım" (Toparlı, 1993: 104) olarak tespit edilmiştir. TTS'de *karı* "1. İhtiyar, yaşlı. 2. Eski, köhne." (1996: 2294) şeklinde tanımlanır. DK'da ilk anlamı *babañ karı anañ karı senden yegrek kadir bize ogul vermez* "Baban yaşlı, annen de senden daha yaşlı, Tanrı bize oğul vermez." (Özçelik, 2016: 301); ikinci anlamı *eski panbuk bez olmaz karı düşman dost olmaz* "Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz." (Özçelik, 2016: 13) ifadesinde geçer. Sözcüğün TTS'de *altcu*, *altcu* "Birden çok karısı olan kimsenin ilk karısı" (1996: 112), *ev* "1. Zevce, karı" (1996: 1566), *ev bekçisi* "Evin hanımı, zevce" (1996: 1567), *haklu* "Nikâhlı karı" (1996: 1895) biçimlerinde kullanımları bulunmaktadır.

Günümüz Türk lehçelerinde *karı* sözcüğünün *arvad*, *hayat yoldaşı* (Az.), *ayāl* (Trkm.), *bisä*, *katın*, *iş* (Bşk.), *hâtin*, *râfika* (Özb.), *râpikâ*, *hotun* (Uyg.), *katın*, *âyal* (Kzk.), *cubay*, *ayal* (Kırg.), *hatun*, *iş* (*ir hatını*) (Tat.) (KTLS, 1991: 442-443); *karı* (Gag.; Kar.) (Li, 1999: 245) adları ile karşılanmaktadır. Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* adlı

eserinde "karı" anlamında kullanılan farklı adlandırma biçimlerinin de olduğunu belirtir. Bunlar; *abakay, aile, awrat, ayâl, biç, cahtar, cämâgat, cubay, abçi, emegen, eş, evdeş, halâl, hanım, heley, katun, kelin, kişi, köç, kuma, kurka, kündeş, küni, ortak, refika, tokal, umrdâş, üydegi, yâstıkdâş, yoldaş, yutuz, za'îfa, zevce* (1999: 236-255) şeklindedir. Bu açıklamalara istinaden Eski Türkçeden itibaren ortaya çıkan *karı* sözcüğünün çok anlamlı bir sözcük olduğu, zamanla "hürmetli, muhterem" anlamını kaybettiği söylenebilir.

Türkçe Sözlük'te *karı* "1. Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce. 2. Kadın. 3. *hlk.* Yaşlı, ihtiyar." (2011: 1328) şeklinde tanımlanır. *Avrat, ayal, eş, ehil, gelin, refika, hanım, harem, hatun, zevce* sözcükleri *karı* ile eş anlamlı sözcükler olarak verilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *karı* için; *abila, abilla, abla, abula, avrad, avret, başa, başam, başsa, başyoldaş, başyoldaşı, garu, karı, kerı* adları kullanılır. DS'de bu sözcüklerin "karı" dışında farklı anlamlarda kullanımı da mevcuttur: *abila (I) [abilla -3, abla (I) -5, abula -4]* "1. [→*aba (I) -1*] 2. [*aba (I) -6*] 3. [*aba (I) -10*] 4. Karı, zevce. 5. Görümce. 6. Üvey kız kardeş. 7. Koyunların sağım zamanlarında süt sağan kadınlara çobanların hitabı." (2009: 20); *avrad [avret]* "Kadın, karı, avrat" (2009: 390); *başyoldaşı [başyoldaş]* "1. Zevce, karı, eş. 2. Karı veya koca." (2009: 567); *başa (I) [başam (I), başsa (II)]* "1. Ağabey. 2. İleri gelen. 3. Karı." (2009: 549); *başyoldaşı [başyoldaş]* "1. Zevce, karı, eş. 2. Karı veya koca. 3. Çok samimi arkadaş, dost." (2009: 567); *evdeş* "Karı koca, eş" (2009: 1802); *garu* "Karı" (2009: 1931); *karı* "Karı" (<https://sozluk.gov.tr>); *kerı (IV)* "1. Karı, eş. 2. Yaşlı kadın." (2009: 2755). Sözcüğün yazı dilinde *karı gibi* "Korkak, döneke (erkek)" (<https://sozluk.gov.tr>), *karısı ağızlı* "Karısı gibi konuşan karısının düşüncelerini tekrar eden (kimse)." (<http://lugatim.com>) gibi deyimlerde kullanıldığı belirlenmiştir. *Ergene karı boşamak kolay* "Bir işin içinde olmayanlar o işteki güçlükleri küçümserler.", *iki karılı evde toz diz boyu olur* "Bir işi iki kişi yürütemez.", *karı malı hamam tokmağıdır* "Bir erkek karısının malından yararlanmayı düşünmemelidir." (<http://lugatim.com>) şeklinde atasözlerinde geçtiği görülür.

kaynana

Kaynana sözcüğü, *kaynata, kayınbaba, kayınpeder* gibi *kayın* (<*kadın*) sözcüğünün türevlerinden biridir. Clason, *kadın* sözcüğünü "evlilikle bağlı"; belki orijinalinde daha spesifik olarak 'kayın baba' ve daha sonra genel olarak kullanılan ad" (1972: 602) şeklinde açıklar. Kökeni hakkında bilgi vermez. Gülensoy, *kaynana* sözcüğünün kökeni için <*kayın* [<**kādin*]+*ana* (>K(<g) A (>e/ä/ā) Y [m]+ANA (>ene) (nä) (2007: 485) açıklamasını yapar. Buna göre, sözcüğün kökeni <**kā* 'aile' olduğu söylenebilir. Kaşgarlı Mahmud, *kayın* sözcüğü hakkında şu açıklamayı yapar: "Yağma, Toxı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuz boyları bütün zel'leri (ð) ye'ye (ç) çevirmekte birleşmişlerdir. Bunlar hiç zel'i kullanmazlar. Bu grupların dışında olanlar kayın ağacına *kadıñ* bunlar *kayın* derler. *Kayın*'a (kayın ata'daki kayın) *kadın* bunlar *kayın* derler." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:12). Bu açıklamaya göre akrabalık ismini teşkil eden *kayın* sözcüğündeki /y/ sesini zel'le (ð) telaffuz eden Türk boylarının bulunduğu da söylenebilir. Ünlü, sözcüğün Harezmi Türkçesinde *kayın ana* "Kaynana" İML 144 (2012b: 299) şeklinde kullanıldığını belirtir. ETT'de *kayınana, kaynana, kayın ana* şeklinde kullanımlar bulunmaktadır. TTS'de *kayınana* "Kaynana" *Kayınanasını katına okuyup ol küpçeği gösterdi* (1996: 2948); *kaynana* "Kaynana (kocanın annesi)" *Sen verirsin fit bütün gün kaynanan mekkâreye* (1995: 2); *kayın ana* "Kaynana (kocanın annesi)" *Kademi kudsuz gelin diyince udsuz gelin dimesinler kayın atama, kayın anama ayıdayım dedi* (1996: 2759) şeklinde geçmektedir. DK'de *kayın ana* "Kaynana" (Özçelik, 2016b: 888); *kayın ata kayın ana muştuluk maña ne vürsüz* (60b/ 9-10) kullanımına rastlanır.

Günümüz Türk lehçelerinin bazılarında *kaynana* sözcüğü; *gayınana* (Az.), *gāyın ene* (Trkm.), *kāynā, kaynana* (Bşk.), *kaynana* (Tat.), *kaynānā* (Özb.), *keynana* (Uyg.), *kayın ene, ene* (Kzk.) *kayın ene* (Kırg.) (KTLS, 1991: 458-459); *kaynana, kaynna* (Gag.) (Li, 1999: 689) şeklinde kullanılmaktadır. Bazılarında *ene, kayın ana, kayın ene, kuñçug, küye, awrat anası* (1999: 264-267) biçiminde farklı adlandırmalara da rastlanır.

Türkçe Sözlük'te *kaynana* "Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne." (2011: 1368) olarak tanımlanır. Sözcüğün *kayınvalide* (<Ar. *vālide*) şeklinde birleşik biçimi de mevcuttur. Ayrıca aynı anlamda *hanımanne* adı da kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise, *kaynana* sözcüğünün farklı adlandırılma biçimleriyle kullanıldığı görülür. DS'de bu adlandırmalar şu şekilde geçmektedir: *aba (I) [abaka -2,3; abalık, abba (I) -2,3,4; abca -2, abes (II), abi (II), abica -2, abda (I) -1,2,3; abilla -1, 2; abilā, abla (I) -1, 2, 3, 4; abla genneş, able, abo (II)-1,2,3; abu(II) -1,2,3,4; abuca -2, 3; abuğ (III) -1, 2; abula -1, 2, 3; abus (II) -1,2; apa (III)-2, apbi, apla, apo (I) -1]* "1. Abla. 2. Anne. 3. Üvey anne, analık. 4. Büyükanne. 5. Kaynana. 6. Yenge. 7. Teyze. 8. Hala. 9. Yetiştirilmiş, buluğa ermiş küçük kız kardeş." (2009: 1-3); *buyurgan (II)* "Kaynana" (2009: 809); *kadınana [kadana, kadı (II) -3]* "1. Kaynana. 2. Babaanne." (2009: 2591); *kadınne* "Kaynana" (2009: 4530); *kocagelin* "Kaynana" (2009: 2892); *mendah* "Kaynana" (2009: 4593).

Kaynana sözcüğü için yapılan tespitlere dayanarak *kayın*'ın (<*kadın*) bir türevi olduğunu, bugün Türkiye Türkçesi dışında diğer Türk lehçelerinde yaşadığını, Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı adlandırmalarla da

kullanıldığını söyleyebiliriz. Ölçünlü dilde *kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar* "Kaynana ne kadar yumuşak huylu, ne kadar iyi davranışlı olursa olsun, her hâli gelini rahatsız eder." (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde atasözünde de geçmektedir. Gelin kaynana ilişkisine temas etmesi bakımından sözcük sosyolojik açıdan da değerlendirilebilir.

kaynata

Clasoun, ET'de *kadın* şeklinde kullanılan sözcüğün evlilik sonucu oluşan bir terim olduğunu, özellikle "kayınbaba" için kullanıldığını belirtir (1972: 602). Gülensoy, sözcüğün <ET *kayın* [<*kādın]+ata'dan oluştuğunu söyler, *kadın* "Kayın, dünür" sözcüğünün kökeninin < *kadın* ~ *kayın* ~ *kazın* (DLT) < *kādın [<*kā 'aile' +d+(i)η] şeklinde açıklanabileceğini belirtir (2007: 485). Karahanlı Türkçesinde *kayın ataları* "Kayın baba" (Ünlü, 2012: 380); Harezmi Türkçesinde *kayın ata* "Kayın baba" (Ünlü, 2012: 299); Kıpçak Türkçesinde *kayın* "1. Kayın. 2. Kaynata" (Toparlı, 1993: 109) şeklinde kullanımlar mevcuttur. ETT'de *kayın* sözcüğünün *kayın*+(aga/ata/lık) şeklinde türevleri olduğu görülür. TTS'de *kaynata* "Kayınpeder" biçiminde tanımlanır ve *güyeğünün kaynatası ile dostluğu kızın alıncadur* ifadesiyle örneklendirilir (1996: 2373). Ayrıca bu dönem metinlerinde *eren atası* "Kaynata (kocanın babası)" (Li, 1999: 263) sözcüğünün de kullanıldığı belirlenmiştir.

Günümüz Türk lehçelerinde *kaynata* bazı fonetik değişikliklerle şu şekilde kullanılmaktadır: *gayınata* (Az.), *gāyın ata* (Trkm.), *kaynı*, *kaynata* (Bşk.), *kaynātā* (Özb.), *keynata* (Uyg.), *kayın ata* (Kzk., Kırg.), *kay(i)nata* (Tat.) (KTLS, 1991: 458-459); *kayna* (Kar., Kmd.) (Li, 1999: 262). Li, *agu bāba*, *ata*, *babay*, *beg*, *dada*, *kız aga*, *küy*, *kayın*, *kayın ata*, *kayna*, *kaynı*, *toyon* adlarının da "kaynata" anlamında günümüz Türk lehçelerinin bazılarında kullanıldığını belirtir (1999: 659-664).

Türkçe Sözlük'te *kaynata* "Kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayınpeder, babalık" (2011: 1369) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesinde *kayın*+(ana/baba) şeklinde kullanılan sözcüğün *kayınpeder* (<Tüt. *kayın* + Far. *peder*) birleşik biçimi de mevcuttur. Sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı adlandırılma biçimleriyle kullanılır. DS'de "kayınbaba, kaynata" anlamında kullanılan adlar farklı anlamlarıyla birlikte şu şekildedir: *ağa (I)* [*ağababa* -2, *ağbaba* -1] "1. [→ aga -1] 2. [aga -2] 3. Kayınbirader. 4. Kayınbaba, kaynata" (2009: 78-79); *babalık (I)* [*babacık (II)*, *babalık* -1, 2; *babaluğ*, *bobalık*, *bubalık*, *buvalık*] "1. Kayınbaba" (2009: 451); *gaynata* [*gaynoba*] "Kayınbaba" (2009: 1948); *kayın (II)* "Kayınbaba" (2009: 2701).

Bütün bu açıklamalara istinaden *kaynata* sözcüğünün *kayın*'ın bir türevi olduğu, fonetik açıdan bazı değişiklikler göstererek günümüz Türk lehçelerinde yaşadığı söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde *kayınbaba*, *kayınpeder* şeklinde birleşiklerinin de bulunduğu, Türkiye Türkçesi ağızlarında "kayınbirader" anlamıyla da kullanıldığı görülür.

koca

Gülensoy, bu sözcük için *koca*¹ "Eş, koca" tanımını yapar ve kökeni hakkında <*koç*+*a* bilgisini verir. Ayrıca sözcüğün *koca*² "İri, kocaman; geniş", *koca*³ "Yaşlı" (<*koca*- 'yaşlanmak') (2007: 529) biçiminde kullanımlarına da işaret eder. Nişanyan, *koca* sözcüğünün *koca* 'yaşlı ve ulu kişi' KT: *koca* 'yaşlı erkek' şeklinde OT'den beri kullanıldığını söyler. Eş anlamlı olan Far. *h'āce* ve *hodā* (efendi, ulu kişi) biçimlerine karşılık olarak Batı Türk lehçelerinde *koca/koda* ve *kocaman/kodaman* sözcüklerinin de bulunduğunu belirtir (2009: 331). ETT'de *koç* sözcüğünün "erkek, yiğit" anlamında kullanımından hareketle *koca*'nın *koç* sözcüğünden geldiği söylenebilir. Nitekim TTS'de *men kara koç atıma binmedim ol binmek gerek ve koçbaşın için ve taşıdığın silāh hakkı için olsun* (1996: 2593) örneklerine rastlanmıştır.

Sözcüğün karşıladığı anlamlar dikkate alındığında üzerinde durulması gereken husus, *koca*'nın evlilik yoluyla oluşan akrabalık adının karşılığı olmasıdır. Karahanlı Türkçesinde *koca* sözcüğün *beg*, *bāg* "Bey, koca, evli erkek, karının kocası" (Ünlü, 2012: 106) biçiminde kullanımı mevcuttur. DLT'de *bēg*, *bīg* "Kadının kocası" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 411) şeklinde bulunmaktadır. Şu atasözünde de *bīg*'in kullanıldığı görülür: *yawlak tullig bīgde kerü yalpus tul yig* "Kadının devamlı söven bir kocası olmasındansa dul olması daha iyidir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 402). Kıpçak Türkçesinde sözcük "koca, yaşlı" anlamının dışında "bay, koca" (Toparlı, 1993: 126) anlamında da kullanılmaktadır. ETT'de *koca*'nın "eş, bey" anlamında kullanımına rastlanmamıştır. TTS'de *beğ (I)*, [*bek (I)*, *biğ*] "1. Zevç, koca" (1996: 479), *er (I)* "1. Koca, zevç" (1996: 1483), *eş (iş)* "Karı ve kocadan her biri" (1996, 1553) şeklinde kullanımlar mevcuttur.

Günümüz Türk lehçelerinde sözcüğün "koca, zevç" anlamı; *är kişi* (Az.), *är* (Trkm.), *ir*, *iptāş* (Bşk.), *er* (Özb.), *er*, *bay* (Kzk.), *er*, *ayaldın eri* (Kırg.), *ir*, *iptāş* (Tat.) (KTLS, 1991: 490-491); *koca* (Gag.), *koca* (Kar.) (Li, 1999: 232)

adlarıyla karşılanmaktadır. Ayrıca Türk lehçelerinde bazılarında *abuşka*, *ādam*, *bay*, *beg*, *cubay*, *er*, *eren*, *erkek*, *eş*, *evdeş*, *halāl*, *kişi*, *ortak*, *refik*, *umrdāş*, *üydegi*, *yāstıkdāş*, *yoldaş*, *zevç* (Li, 1999: 225-235) adlarına da rastlanmaktadır.

Türkçe Sözlük'te *koca* "Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç" (2011: 1454) şeklinde tanımlanır. Sözcüğün eş anlamlıları olarak *ağa*, *eğil*, *eş*, *refik*, *zevç* adları verilir. Rumca kökenli *efendi* sözcüğünün de "Koca" (2011: 757) anlamında kullanıldığı belirtilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *koca* farklı adlandırılma biçimleriyle de kullanılır. DS'de, bu adlandırmalar diğer anlamlarıyla birlikte şu şekilde verilmektedir: *ayvaz (I)* "1. Koca, erkek, eş. 2. Gemilerde hasta bakıcı" (2009: 433); *başgölgesi [başbağı (IV), başıberi, başkölgasi]* "Koca, zevç" (2009: 558); *evdeş* "Karı koca" (2009: 1802); *başyoldaşı [başyoldaş]* "1. Zevce, karı, eş. 2. Karı veya koca" (2009: 567); *gişi [gissade]* "1. Koca, eş. 2. Kişi, insan." (2009: 2085); *kişi (I)* "Evin erkeği, koca, eş" (2009: 2886); *koca* "Koca, eş, zevce; karısının beyi" (<https://sozluk.gov.tr/>).

Koca sözcüğü; Türkiye Türkçesi yazı dilinde *koca bulmak* "Kız veya kadın kendisi ile evlenecek erkek bulmak", *kocaya gitmek* "Evlenmek", *kocaya kaçmak* "Kız ailesinin izni olmadan ve nikâhlanmadan bir erkekle kaçmak", *kocaya varmak* "(kadın) Evlenmek", *kocaya vermek* "Kız veya kadını evlendirmek" (TS, 2011: 1454) gibi deyimlerin kuruluşunda bulunmaktadır. *Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar* "Kocası iyi olmayan bir kadın, kendi ne kadar zengin olursa olsun mutlu olamaz.", *baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk* "Bir babanın kızı için harcadığı para, hazırladığı çeyiz göstermelik olmaktan ileri gidemez, kızın yaşam boyu süren giderlerini kocası üzerine almıştır.", *bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece* "Sıkıntı veya yalnızlık yüzünden iki dost bile birbiriyle dalaşır, anlamsız konuşur.", *çalı idi çırpı idi, evim idi ya, ayı idi uyu idi, kocam idi ya* "Her ne kadar evim derme çatma, kocam kaba saba idiyse de düzen kurmuş, yaşayıp gidiyordum.", *dumansız baca olmaz, kahursuz koca olmaz* "Dumanı olmayan baca olamayacağı gibi karısına sıkıntı vermeyen koca da olmaz" (<https://sozluk.gov.tr/>) gibi atasözlerinde yer almaktadır.

kuma

Räsänen, *kuma* sözcüğünün Türkçeye Moğalca *kuma* "metres"ten geçtiğini ileri sürer (1969: 299). Eren, sözcüğü "Eskiden birinci kadının üzerine alınan ikinci kadın, ortak" şeklinde tanımlar. Anadolu ağızlarında *kumaşmak*, *kubaşmak* "Yardımlaşarak iş yapma, imece" gibi türevlerinin de yaygın olarak kullanıldığını belirtir (1999: 265). Kökeniyle ilgili kesin bir bilgiye yer vermemekle birlikte kelimenin eski diyaleklerde geçmediğini, çağdaş diyaleklerde dar bir alanda kullanıldığını, yabancı bir dilden gelme ihtimalinin yüksek olduğunu, bu bağlamda Moğolca *kuma* biçiminin göz önünde tutulabileceğini ve Korece *koma*'dan geldiği yolundaki savın daha uzak bir olasılık olduğunu söyler (1999: 265-266). Gülensoy, Räsänen'in bu görüşünü destekler ve kelimenin kökenini < Moğ. *kuma* "Konkubine" (2007: 567) şeklinde verir. Nişanyan, sözcüğün alıntı yönünün açık olduğunu ve Moğolca *kuma* "erkeğin ikinci karısı"dan (2009: 353) geldiğini belirtir. Ayrıca Eski Kıpçakçada *koma/kuma* "erkeğin ikinci karısı, cariyе", Çağataycada aynı anlamda *kuma* ve *guma* şeklinde kullanıldığını ifade eder.

DLT'de sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. Harezmi Türkçesinde sözcüğün *koma*, *kuma*, *küni* şeklinde kullanımı tespit edilmiştir: *kuma* "cariye, kuma krş. *koma*, *küni*" (NF 192/4) (Ünlü, 2012b: 353); *koma* "1. Odalık, cariyе. 2. "Bir adamın karıları birbirine nispetle koma derler" (Ünlü, 2012b: 333); *küni* "Kuma" (NF 397/11) (Ünlü, 2012b: 364). Karahanlı Türkçesinde kullanımı belirlenemeyen sözcüğün Harezmi Türkçesinde farklı adlarla kullanımı dikkate değerdir. Kıpçak Türkçesinde *koma* "Ortak cariyе" (Toparlı, 1993: 127), *kuma* "Kadınların ortağı, kuma" (Toparlı, 1993: 138) şeklinde tanımlanır. ETT'de *kuma* "Bir erkeğin nikâhlısı bulunan kadınlardan her birinin ötekine göre adı, nöker" (TTS, 1996: 2730); *nöker* "Kuma" (TTS, 1996: 2900) şeklinde kullanımlar mevcuttur. TTS'de, *kuma* için *Kuma ya'ni iki avrat ki bir erin ola, ana benâ nec derler; iki avrat ki bir kimsene nikâh altında ola, Türkîde evvelkisine altçı derler, sonuncuya kuma derler; bir zevcin taht-ı nikâhında olan iki hatun ki kuma ta'bir olunur* (1996: 2730-2731) tanımı yapılmıştır.

Günümüz Türk lehçelerinde "kuma" anlamında *günü* (Az.), *güni* (Trkm.), *könärkäs*, *köndäs* (Bşk.), *kündäs* (Özb.), *köndäs* (Tat.), *kündäs* (Uyg.), *tokal* (Kzk.), *köndös*, *künü* (Kırg.) (KTLS, 1991: 514-515); *kuma* (Gag., Kar.) (Li, 1999: 250) adları kullanılmaktadır. Gagavuzcada *kuma*'nın "çocuğun vaftiz anası; uzak akraba olan komşu kadın; kız arkadaşı", Karaimcede "nikâhsız karı, metres; hizmetçi kadın, kadın köle; zina eden kadın" (Li, 1999: 250) farklı anlamlarda kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Bugün *Türkçe Sözlük*'te *kuma* "Aynı erkekle evli olan kadınların birbirine göre adı, ortak" (2011: 1523) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *birge [bilice, birice, bürüce]* "Kuma" (2009: 701); *eş (I)* "1. Kuma, ortak. 2. Arkadaş. 3. Birbirine düşman olan kimseler." (DS, 2009: 1787); *guma* "1. Çok kadınla evli erkeğin karılarından biri, ortak. 2. Elti." (DS, 2009: 2194); *ikili (II)* "Ortak, kuma." (DS, 2009: 2516); *guma* "Bir erkekle evli

iki kadının birbirine göre durumları, kuma" (DS, 2009: 4514); *koma (II)* "Bir erkekle evli olan iki kadın, kuma" (DS, 2009: 2914) kullanımlar mevcuttur.

2. İkinci derecede kayın akrabalığını bildiren adlar:

baldız

Clauson, sözcüğü *baldız* "Karının küçük kız kardeşi" (1972: 334) şeklinde tanımlar ancak kökeni hakkında bir açıklama yapmaz. Gülensoy, sözcüğün ET'den itibaren kullanıldığını belirtir. Kökeni için <*baltız < ?*bālā+dız (2007: 109) açıklamasını yapar. Sözcük, EUTS'de *balur* "baldız" (Caferoğlu, 1968: 32) biçiminde tespit edilmiştir. DLT'de *baldız* "Kadının (eşin) küçük kız kardeşi, eşin en küçük kız kardeşi" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 572); "Erkeğin kız kardeşine baldız denmez; sinil denir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 200) olarak tanımlanır. Ünlü, sözcüğün Harezmi Türkçesinde *baldız* "Kocaya nispetle karısının küçük kızkardeşi (İML 144)" (2012b: 77) biçiminde kullanıldığını belirtir. ETT'de *baltız* "Baldız" (TTS, 1996: 395) şeklinde kullanımı mevcuttur.

Günümüz Türk lehçelerinde *baldız* sözcüğü genellikle "Baldız, karının küçük kız kardeşi" anlamıyla kullanılmakta aynı anlamda şu adlandırmalarda da geçmektedir: *baldız* (Az.), *öz ayâlıñın ayal doğanı* (Trkm.), *käyinbikä, baldız* (Bşk.), *kaynigäç, baldız* (Tat.), *baldız* (Özb.), *keyin egiçä, keyin sinil* (Uyg.), *baldız* (Kzk.) *kayın ece, baldız* (Kırg.), *kaynigäç, baldız* (Tat.) (KTLS, 1991: 48-49); *añeçe surçı* (Kumd.) (Gülensoy, 2007: 109). Li, *baldız*'ın "Karının küçük kız kardeşi; karının erkek kardeşi" (Nog.); "Karının küçük erkek veya kız kardeşi; kocanın kız kardeşi" (Tat.) anlamlarında kullanıldığını belirttikten sonra Tatarca ağızlarında *ir baldız* "Karının küçük erkek kardeşi", *kız baldız* "Karının küçük kız kardeşi" (1999: 291) şeklinde geçtiğini söyler. Türk dillerinin bazılarında "Karının ablası" anlamında kullanılan şekiller de mevcuttur: *kayna eçe* (Kumd.), *kayın bike* (KKİp.), *keyin egiçä* (Uyg.), *keyin sinil* (Uyg.), *kaynigäç* (TatK.), *kayın ece* (Kırg.), *käyinbikä* (Bşk.) (Gülensoy, 2007: 109).

Türkçe Sözlük'te *baldız* "Erkeğe göre eşinin kız kardeşi" (2011: 243) olarak tanımlanır. Fonetik değişikliklerle Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanımı da görülür. DS'de sözcük *balduz* "Baldız" (2009: 503); *boldız* "Baldız" (2009: 735) şeklinde geçmektedir. Ayrıca *baldız*'ın "bacanak" (2009: 4444) anlamında kullanımı da mevcuttur.

Bütün bu verilere istinaden *baldız* sözcüğünün Eski Türkçeden itibaren genellikle "Kadının (eşin) küçük kız kardeşi" anlamında kullanıldığı, günümüz Türk lehçelerinde bu anlamın yaşadığı söylenebilir. Ancak Türkiye Türkçesinde sözcüğün anlam genişlemesiyle sadece küçük kız kardeş için değil, kadının küçük veya büyük kız kardeşlerinden her birisi için kullanıldığı görülür.

gelin

Clauson, *kelin* sözcüğünün "aileye gelen kişi" anlamındaki akrabalık ilişkisini yansıttığını, özellikle "küçük erkek kardeşin veya erkek çocuğunun karısı" anlamında kullanıldığını belirtir. Kökünü, *kel-* "gelmek" fiiline bağlar (1972: 719). Ayrıca *gelin* için kullanılan *kelin* sözcüğünün bu anlamda kullanılan tek Türkçe sözcük olduğuna da işaret eder. Nişanyan, sözcük için *kelin* "evlenerek hane halkına katılan kadın" sözcüğünü tanımladıktan sonra kökeni hakkında *kelin* < ET *kelin* < ET *kel-* "gelmek" + *In* → *gel-*" (2009: 206) bilgisini verir. Gülensoy, *gelin* "gelin" =ET, OT *kelin* (EUTS, 1968: 104; DLT) < *kelin* 'gelin'+*kün* 'halk' [*kälinün* < *kälin-gün* < *kälin+kün*] (T. Tekin, Mak.I, 189) (Moğ. *eme kümün* 'kadın', *ere kümün* 'erkek, adam') açıklamasını yapar (2007: 362). Bugün dilde *gelin gelmek* deyiminin de bulunduğu düşünülürse *gelin* sözcüğünün *gel-* < *kel-* fiilinden türediği görüşü kolayca kabul edilebilir.

Gelin sözcüğünün geçtiği eski belge Köl Tigin Yazıtı'dır. *Kelin*, şu ifadede geçmektedir: *ögüm katun ulayu öglerim ekelerim keliñüm kunçuyıların bunca yeme yeme tirigi küñ boltaçı erti* "(Kül Tigin olmasaydı) annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi." (KT K9) (Tekin, 2014: 38-39). Sözcük, burada çoğul olarak kullanıldığı için *kelingün* biçimindedir. Uygurca metinlerde de *kelin* "Gelin, oğulun karısı" olarak geçmektedir (Aydın, 2014; Caferoğlu, 1968: 104). Li, sözcüğün Uygurcadan sonraki metinlerde *kelin*, *këlin*, *kilin* ve *gelin* gibi farklı fonetik biçimlerde geçtiğini belirtir (1999: 313-314). Karahanlı Türkçesi döneminde *kelin* yine tek ve temel sözcük niteliğindedir (Aksan, 2008: 67). DLT'de bu kavramla ilgili eksilteli bir atasözyle karşılaşılır: *kizlençü kelinde* "Gizlenen şey gelinde olur." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 453). KB'de insanın girmediği, alışık olmadığı bir ortamda gelin gibi olacağı, dilsiz gibi dilinin tutulacağını anlatan beyit mevcuttur: *Kişi kirmedük ilke kirse kalı / Kelin teg bolur er argın teg tili* "Kişi bilmediği bir memlekete girince gelin gibi olur, dili tutulur." (Arat, 2006: 166-167). ETT'de *gelin* sözcüğü sıklıkla kullanılır. DK'da *ala gözlü gelin alam dëridüm. Kara yerde ağ otağı dikem dëridüm* "Ela gözlü gelin alayım derdim. Kara yerde ak otağı dikeyim derdim." (Dr 72a/1) (Özçelik, 2016: 286). Bu dönemde şu sözcüklerde de *gelin* anlamı tespit edilmiştir: *oglan awratı, ogul awratı* "Gelin (oğulun karısı)" (Li, 1999: 317).

Günümüz Türk lehçelerinde "gelin" anlamında kullanılan sözcükler şunlardır: *gâlin* "Gelin (düğündeki); gelin (oğulun karısı); genç kadın; kukla, bebek" (Az.), *gelin* "Yeni evlenmiş kız; gelin (oğulun karısı). (Trkm.), *kilin* (Bşk.), *kelin* "Yeni evli genç kadın; gelin (oğulun karısı); küçük erkek kardeşin karısı; yaşça küçük erkek akrabanın karısı." (Özb.), *kelin* "Gelin (oğulun karısı); küçük erkek kardeşin karısı." (Kaz.), *kelin* "Gelin (oğulun karısı); küçük erkek kardeşin karısı; genç evli kadın." (Kırg.), *kelin* (Uyg.), *kilin* "Gelin (oğulun karısı); küçük erkek kardeşin karısı; genç evli kadın; yeni evlenmiş kadın." (Tat.) (KTLS, 1991: 262-263; Li, 1999: 314-317); *gelin* "Gelin (düğündeki); gelin (oğulun karısı); genç kadın." (Gag.) (Li, 1999: 314). Bu açıklamalara dayanarak *gelin* sözcüğünün Eski Türkçeden bugüne kadar bazı fonetik değişikliklerle bütün günümüz Türk lehçelerinde kullanıldığını söyleyebiliriz.

Türkçe Sözlük'te *gelin* "1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya kadın. 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın." (2011: 921); MBTS'de "1. Evlenmek üzere süslenip hazırlanmış genç kız veya yeni evlenmiş kadın. 2. Bir kimsenin oğlunun karısı. 3. Bir aileye, o ailenin bir erkeğiyle evlenmek suretiyle girmiş olan kadın." (2006: 1023) şeklinde tanımlanır. DS'de şu adlarla kullanımı tespit edilmiştir: *buk* (II) (2009: 783), *büke* (II) (2009: 816), *cici* [*cicaba*, *ciciana -I*, *ciciş (I)*, *cicişaba*, *ciş*, *çiçi (III)*] (2009: 958); *darmış* (2009: 1372), *dodopal* (I) (2009: 1535), *firik* (V) (2009: 1870), *gen* (VIII) (2009: 1989), *kadinge* (2009: 2591). Sözcüğün *gelin almak* "1. Erkeğe bir eş bulmak. 2. Gelini babasının evinden özel bir törenle damadın evine götürmek.", *gelin gitmek* "Bir aileye, bir yere gelin olarak gitmek.", *gelin etmek* "(genç kızı) Evlendirmek.", *gelin olmak* "Kız evlenmek", *gelin yazmak* "Gelinin yüzünü değişik süs gereçleriyle bezemek.", *Ermeni gelini gibi kırılmak* "Ağız veya yavaş hareket etmek" (<https://sozluk.gov.tr>) gibi deyimlerin kuruluşunda kullanıldığı görülür. Aile fertleri arasındaki ilişkileri ortaya koyması açısından *gelin* sözcüğü atasözlerinde de yer almıştır: *Ahmak gelin yengeyi halayığı sanır* "Ahmak kimse kendisini koruyup gözetken kişiye hizmetine verilmiş biri gözüyle bakar ve saygısız davranışlarıyla onun gönlünü kırarak hizmetinden yoksun kalır.", *akıllar gelin olmuş, herkes kendininkini beğenmiş* "İnsan kendi aklını, düşüncesini başkasınınkinden üstün görür.", *aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur* "Güzel şey, iyi gereç kullanılarak meydana gelir, bundan da iş yapana övünme payı çıkar.", *gelin altın taht getirmiş, çıkmış kendisi oturmuş* "toplum içine giren bir kimsenin kendi kullanacağı eşyasının değerli olup olmaması başkalarını ilgilendirmez." (<https://sozluk.gov.tr>)

görümce

Gülensoy, *görümce* sözcüğünü "Bir kadına göre kocanın kız kardeşi" (2007: 385) şeklinde tanımlar. Kökeni hakkında ET *körümçi* < *kerü'n ece [TT. > gör-üm+ce] açıklamasını yapar ve GÖ (>o)R-ÜM(~p) GOIÜR [*görüm* > *görüm* > *gomür > goñür (-r-m > -m[>n]-r göçüşmesi ile] bilgisini verir. Hiçbir Türk şivesinde bulunmadığına sadece Trkm.'de *geli'nce* > *ge'nece* şeklinin bulunduğuna işaret eder (2007: 385). Nişanyan, sözcüğün Uygurcada *körümçi* "Görücü, falcı müneccim" anlamında kullanıldığını belirtir; kökeni ile ilgili olarak *körüm+çi* < *kör-+IM* bilgisini verir. Ayrıca Türkiye Türkçesine özgü olan "kocanın kız kardeşi" anlamının açıklanmaya muhtaç olduğunu söyler (2009: 212). Li, sözcüğün ilk kez Osmanlıcada *görümce* "görümce" biçiminde tespit edildiğini belirtir (1993: 295). TTS'de *görümce* sözcüğü, *Sen verirsen fit bütün gün kaynanan mekkâreye / Söylemez mi ya görümcen eltine abu seni* (1995: 2) ifadesinde geçmektedir.

Sözcük, günümüz Türk lehçelerinin bazılarında "görümce" dışında "baldız" anlamıyla *görümce* (Gag.), *körümce* (Kta.), *görümce* (Kar.) (Li, 1993: 295) biçiminde kullanılmaktadır. Diğer Türk lehçelerinde ise, *baldız* (Az.), *ekeci*, *baldız* (Trkm.), *käyinhiñli*, *käyinbikä* (Bşk.), *kayın siñil*, *kayinigäç* (Tat.), *kaynsingil* (Özb.), *şeyin aç* (Uyg.), *kayın siñil*, *kayın apa* (Kzk.) *kayın ece*, *kayın siñdi* (Kırg.) (KTLS, 1991: 282-283) şeklinde geçer. Li, günümüz Kıpçak grubu Türk lehçelerinin birkaçında *gelin* sözcüğünün türevi olan *kelindeş*'in (<*kelin* + *deş*) "elti" (1999: 305-306) anlamında kullanıldığını belirtir.

Türkçe Sözlük'te *görümce* "Kocanın kız kardeşi" (2011: 971) şeklinde tanımlanır. MBTS'de sözcüğün kökeni hakkında ET *körümçi* "gören, görücü" < *kör-ü-m+çi* < *kör-mek* "görmek") biçiminde açıklama yapılır sonra da "Bir kadına göre kocasının kız kardeşi" (2006: 1078) olarak tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında, "kocanın kız kardeşi, görümce" anlamında kullanımlara rastlanır. DS'de bu adlar, *bike* [*biyke*] (2009: 689); *görüm* (I) [*goñür* (I), *gorüm*, *görüp*] (2009: 2163), *görüm* (2009: 4511), *görümce* (<https://sozluk.gov.tr>) şeklinde geçmektedir. Sözcüğün, Türkiye Türkçesi yazı dilinde: *görümcelik etmek*, *görümcelik yapmak* "Görümce geline kötü davranmak" deyimlerinin kuruluşunda yer aldığı görülür. *Elti eltiden kaçar, görümceler bayrak açar* "Eltiler birbirlerinden uzak durur, görümceler gelinlerle kavgâ ederler" (<https://sozluk.gov.tr>) atasözünde de geçtiği belirlenmiştir.

güveyi

Güveyi sözcüğü, Türkçenin en eski sözcüklerinden biridir. Genellikle gelinle birlikte anılır. Zaman zaman yerini Farsça kökenli *damat* sözcüğüne bırakır. Sözcüğün *güvey* biçimi de yaygın olarak kullanılır. Eski Türkçedeki

şekli *küdegü* "Güvey (kızın kocası)"dür (Caferoğlu, 1968: 120). Bu sözcüğe ilk defa Uyük Turan kitabesinde rastlanır (İnan, 1968: 139). İnan, sözcüğün *küð-* veya *küdez-* "gütmek, korumak, çobanlık etmek" kökünden *-e-gü* nomen actoris ekiyle teşkil ettiğini ve "çoban" anlamına geldiğini, *küregen* sözcüğünün de bu kökten (* *küdegen* > *küzege* > *küregen*) türemiş olacağını belirtir (1968: 140; 1987: 336-337). Sözcüğün anlamının tespit edilmesinde yalnız Türk ve Moğol dillerinin fonetik kurallarının değil, bunların evlenme müessesisiyle ilgili âdet ve törelerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. Buna göre *küdegü*'nün (>güvey-in), eşinin ailesine ve kabilesine karşı birtakım vazifeleri olduğunu ve bunun çok eski bir içtimaî merhalenin bıraktığı izleri taşıdığını belirtir. Bu izlerden birinin de *küdegü* (>güvey) sözcüğünde bulunduğunu ekler (Erol, Arslan, 2008: 400). Gülensoy, sözcüğün kökü ve anlamı konusunda İnan'dan farklı düşünür. Onun ileri sürdüğü görüşe katılmadığını belirtir, *Moğolların Gizli Tarihi*'ni kaynak göstererek evlenecek olan genç erkeğin, kız evinde bir süre konuk olarak bırakıldığını ve kız babasına ayrıca at da armağan edildiğini söyler ve görüşünü desteklemek için Eski Uygurcada yaşayan *küden* "davetli, konuk, düğün" ve *küdenlik* "konuk" sözcüklerini örnek gösterir. Hamilton'un *küden*'in kökü için < **küd-* "gözlemek, beklemek" + -n bilgisini verdiğini belirttiğinden sonra *küdegü* sözcüğü için "1. *küda-* 'bağırarak, çağırarak, gürültü etmek' [< **kü* 'ses'+de]+gü 'bağırarak, çağırarak' 2. *küd-* 'gütmek'+e-gü" açıklamasını yapar (2007: 400). Ayrıca "güvey, damat" anlamındaki bu sözcük için Moğolcada *sine kürgen* ve *kürgen* kelimelerinin olduğunu, *degü kürgen* "kızkardeşin kocası", *nagaçu kürgen aqa* ve *kürgen aqa* "kızkardeşin kocası" şeklinde örneklerin olduğunu da belirtir (1973-1974: 299). Clasoun *küde-* fiilinden türeyen "kız evladın kocası, enişte" anlamındaki *küdegü* sözcüğünün bazı Kuzey Batı (Kıp.) dillerinde "küçük kız kardeşin kocası" için kullanıldığını bazen de hiçbir sınırlama getirilmeden geline eşlik eden "damat" anlamında kullanıldığını belirtir. Eski Moğolca *küregü* sözcüğünün fonetik değişimlerle Türkçeleştirildiğini söyler (1972: 703). Ramstedt, *küdegü* sözcüğünün izahını, Moğolcada "Zevcenin küçük kardeşi" anlamına gelen *kür degüü* sözcüğüyle yapar. Poppe'nin sözcüğün iştikakı konusunda görüşleri de hemen hemen bu şekildedir. Ona göre, Altay dilleri arasında Moğol dili Ana-Altay dilinin hususiyetlerini Türkçeye nispetle (Köktürkçe de dâhil) daha çok muhafaza etmiştir; iştikakı meçhul sanılan birçok sözcük ancak Moğolcanın yardımıyla açıklanabilecektir. Poppe, Moğolca *kürgen*, *küregen*, Tonguzca *küreken* sözcüklerinin zikredilen dillerde *küdegü* sözcüğünden aldığı şekil olduğunu vurgular (İnan, 1968: 139-144). Erol, Arslan sözcüğün *küd-* "beklemek, gözlemek" fiilinden "gelini bekleyen, gözleyen" genel anlamıyla türemiş olabileceğini söyler (2008: 401). Bu açıklamalar ışığında Hamilton ve Arslan'ın görüşlerine katılarak sözcüğün kökünü *küd-* "beklemek, gözlemek" fiilinden geldiğini belirtebiliriz.

Li, sözcüğün Uygurcadan sonra tarihî metinlerde *küzegü*, *küyegü*, *güyegü*, *güyegi*, *giyegi*, *küyewü*, *küyewüw*, *küyew*, *küyöw*, *güyeg*, *güyegi*, *iç güyegü* gibi fonetik değişikliklere uğramış biçimlerini gösterir (1999: 308). Sözcük, Yenisey yazıtlarında bir kez *küdegü* "güvey, damat" biçiminde kullanılmıştır. DLT'de *küdegü* "güvey (düğündeki)" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 754) olarak tanımlanır; *küdegü dayak birdi* "Gelin attan inerken güveyi, bir carieye veya köle dayanak olsun diye ona (geline) verdi." (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 416) kullanımına rastlanır. *Yöwüşlüg kelin küdegü yavaş bulur* "Gelin akrabalarının verdiği mallarla donatılmışsa yumuşak huylu ve kendisine uyan damat bulur. Çünkü o damat bunu gelini mail ile donatılmış bulur ve ona saygı duyar." (Ercilasun- Akkoyunlu, 2014: 353) atasözündeki kullanımına da işaret edilir. Ünlü, Harezmi Türkçesinde sözcüğün *küdegü* (2012: 361) ve *küyegü* (2012: 365) şeklinde kullanıldığını belirtir. Eski Türkiye Türkçesinde *göreğen* "Güveyi", (TTS, 1996: 1774), *güyeğü* "Güveği, damat" (TTS, 1996: 1887), *yeñice güyeğü* "Yeni güveyi" (TTS, : 4529) şeklinde kullanımları mevcuttur.

Eski Türkçedeki *küdegü* sözcüğü, anlamını muhafaza etmekle beraber bugünkü Türk lehçelerinde *küräkän*, *dāmad*, *yezñä* (Az.), *giyev* (Trkm.), *kiyäv* (Bşk.), *küyäv* (Özb.), *küyev* (Kaz.), *küyö bala* (Kırg.), *kügyoğul* (Uyg.), *kiyäv* (*balakay*) (Tat.) (KTLS, 1991: 297) biçiminde kullanılır. Ayrıca *güvä* güvey (düğündeki); güvey (kızın kocası); *üç güvëlänä* "iç güvey" (Gag.), *kiyew* "güvey (kızım kocası), güvey (düğündeki) koca", *üy kiyew* "iç güvey" (Li, 1999: 308-209) şeklinde telaffuz edilmektedir.

Türkçe Sözlük'te *güveyi* "damat" (2011: 1074); MBTS'de "1. Evlenmekte olan, yeni evlenen erkek. 2. Bir kimsenin kızıyla veya yakınlarından bir kızla evlenmiş olan erkek, damat." (2006: 1123) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da farklı şekillerde kullanılır. Bunlar; karşıladıkları diğer anlamlarla birlikte şu şekildedir: *dingil* (II) [*dingıldak* (I), *dıldirik*] "1. Damat. 2. Kırıcı, düşüncesizce konuşan (kimse). 3. Geveze. 4. Oynak, hoppa (kimse)." (DS, 2009: 1503-1504); *gevi*(III) [*givi*] "Damat." (DS, 2009: 2011); *göreken* [*göregân*] "Damat" (DS, 2009: 2158); *gövü* "Damat, güvey" (DS, 2009: 2170); *guya*(II) "Güvey, damat" (DS, 2009: 2203); *güey* (II) "Damat." (DS, 2009: 2215); *güve* (I) [*göveği*, *güva*, *güvegi*, *güyae*, *güyö*] "Damat, güveyi" (DS 2009: 2239); *giyov* "Evli erkek" (DS, 2009: 2086); *köreken* [*köreke*, *köveken*] "Güveyi" (DS, 2009: 2964); *küreken* "Güveyi" (DS, 2009: 3008); oğulluk "1. Üvey oğul. 2. Erkek evlatlık. 3. Damat. 4. Kardeşlik." (DS, 2009: 3272).

Ölçünlü dilde, *güveyi yemeği* "Erkek evi tarafından düğün akşamı akraba ve yakınlarla verilen yemek", *iç güveyi*, *iç güveyisi* "Eşinin ailesinin evinde oturan damat" (TS, 2011: 1145) birleşik sözcük olarak kullanılır. Ayrıca *güveyi girmek* "1. Erkek evlenmek. 2. İç güveyisi girmek.", *iç güveyisi girmek* "Karısının ailesinin evinde oturmak üzere evlenmek." *İç güveyisinden hâllice* "Şaka 'nasılsın' sorusuna 'eh işte, fena değil' anlamında verilen karşılık", *kendi kendine gelin güveyi olmak* "İlginin nasıl karşılayacağını düşünmeden bir işi olmuş bitmiş sayarak sevinmek" (<https://sozluk.gov.tr>) deyimleri bulunmaktadır. *İç güveyisi iç ağrısı* "İç güveyisi misafir gibidir, evdekiler sürekli olarak onu ağırlamaya çalışır ve bu durumdan da rahatsız olurlar.", *suçu gelin etmişler, kimse güveyi girmemiş* "Ne kadar çekici olursa olsun, suçu kimse kabul etmez.", *yatsının faziletini güveyden sormalı* Eskiden gerdeğe yatsı namazından sonra girildiğinden güvey için yatsı çok önemliydi tıpkı bunun gibi birçok kimse içim önemli bulunmayan bir durum kimi kişiler için özel bir önem taşır." (<https://sozluk.gov.tr>) atasözlerinin de kullanımına rastlanır.

kayın

Türkçede baba anlamına gelen *kañ* sözü, akrabalık ifade eden *ka* sesi ile başlamaktadır. Bu sesle başlayan çok sayıda akrabalık ismi vardır. Bunlardan biri *kayın* sözüdür. Clason, Eski Türkçede *kadın* şeklinde kullanılan bu sözcüğün evlilik sonucu oluşan bir terim olduğunu, özellikle *kayınbaba* için kullanıldığını belirtir. Fonetik değişikliklere uğrayan sözcüğün daha sonra *kayın* biçimini alarak farklı akrabalık adlarını karşıladığını söyler (1972: 602). Gülensoy, Eski Türk yazıtlarında bu sözcük yerine *yurç* (KD 32) sözcüğünün kullanıldığını, bugün Kırgız Türkçesinde *kayın*, *kayın ini* ve *kayni* "kayın, karı ve kocanın biraderi" (Kır. Sözl.) şekillerinde görüldüğünü vurgular ve bu hâliyle sözcüğün ET'de bulunan <*ka "arkadaş, akraba" kökenine bağlamak gerektiğine işaret eder. Bu ifadeye müteakiben *ka'dan türeyen diğer adları şu şekilde sıralar: *ka+n "baba" (KD 11), Uygur: *kadın "peder" (TT. IV; Alt. Gr; EUTS), *kağadaş* "akraba, hısım" (U. III; EUTS 161), *kang* "baba" (Ust.; Suv.; EUTS 165), *karındaş* "kardeş" (Alt.; EUTS 168), *katas* "kardeş" (EUTS 179); DLT'de: *kadaş* "kardeş, hısım" (I; II; III), *kardaş* "kardeş gibi yakın olan hısım, akraba" (I; III), *kadın kadnagun* "kayın ve kayın babalar"; Oğuz Türkçesi *kayın* "kardeş, hısım ve akraba" (1974: 301; Erol, Arslan, 2008: 306).

Eski Türkçeden itibaren kullanılan sözcüğün Yenisey yazıtlarında *kadın* "kayınbirader" şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Uygurca metinlerde, *kadın* "kayın (peder)" (Caferoğlu, 1968: 160) olarak tanımlanan sözcük, daha sonraki tarihî kaynaklarda "kazın; 'kayın, dünür, hısım', *kayın*; 'kayın birader', *kayınlık*; 'sıhriyet' " (1999: 65-66) şeklinde kullanılmıştır. DLT'de *kadın* "sıhri akrabalık" olarak tanımlanır. Kıpçak lehçesinde *z* ile (*kazın*) şeklinde olduğu belirtilir. *Kadaş timiş kaymaduk, kadın timiş kaymış* (Kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince iltifat etmişler). Akrabalarda kayın tarafına hürmet için söylenir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 173) atasözünde geçtiğine, *kadın kadnagun* "Kayınanalar ve güveyler" şeklinin kullanıldığına (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 230) işaret edilir. KB'de *kadın* "Kayın, kocanın erkek kardeşi, dünür, kayınpeder" (Arat, 1979: 214) şeklinde tanımlanır; *iki kadın erdi küdegü iki / bular erdi ödrüm budunda iki* "İkisi kayınbabası, ikisi damadıydı. Bunlar, halkın en iyisi ve en seçkiniydi." (Arat, 1979: 22) dizelerinde geçer. Ünlü, sözcüğün Harezmi Türkçesinde *kayın* "Hısım, akraba, birinin yerine geçen, amcazade" (NF 49/8; KE 238r/21) olarak kullanıldığını *kayın ana* "kaynana" (İML 144), *kayın ata* "kayın baba" (KE 201r/20; İML 144) (2012b: 299) biçiminde geçtiğini belirtir. ETT dönemi kaynaklarında *kayınağa* "Kayınbirader", *kayınata* "Kayınpeder", *kayınlık* "Sıhriyet, dünürlük" (TTS, 1996: 2373) kullanımları mevcuttur.

Kayın sözcüğü, günümüz Türk lehçelerinde; *gayın* (Az.), *gāyın āga* (Trkm.), *kāyınış*, *kaynağa* (Bşk.), *kaynāğa* (Özb.), *keyin* (*āğa, ini*) (Uyg.), *kayın ata* (Kzk.), *kayın āğa, kayın ini* (Kırg.), *kayini(ş)*, *kaynağa* (Tat.) (KTLS, 1991: 456-457); *kayın* "koca veya karı tarafından akraba; kayın birader (kocanın küçük erkek kardeşi); *kayın, kayın curt* ve *kayın halk* "Kocanın ve karının akrabaları" (Li, 1999: 67) şeklinde kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kayınbirader* (<Tür. *kayın*+Far. *birader*) şeklinde kullanımı da mevcuttur. *Türkçe Sözlük*'te *kayın* (II) "Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader, ini." (2011: 1364) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı adlandırma biçimleri bulunmaktadır. DS'de bu adlandırmalarla ilgili olarak şu kullanımlar mevcuttur: *āğa* (I) [*ağababa* -2, *ağbaba* -1] "1. [→ *aga* -1] 2. [*aga* -2] 3. Kayınbirader. 4. Kayınbaba, kaynata" (2009: 78-79); *çelebi* (I) [*celba, çeleba, çelba, çeleba, çelebağa, çelebiāğa, çelepağa, çeliba* (I) -1] "Kayınbirader" (2009: 1118); *ini* (I) [*mi, inim, iyin* (I)] "Kayınbirader" (2009: 2544); *kaince* "Kayınbirader" (2009: 2599); *kayınçı* [*kayınço, kayınçu, kayıncı, kayınçe*] "Kocanın erkek kardeşi, kayınbirader" (2009: 2701); *nazlıbey* "Kayınbirader" (2009: 4607).

Bütün bu açıklamalara istinaden Eski Türkçeden beri kullanılan *kadın* sözcüğünün bazı fonetik değişikliklerle günümüz Türk lehçelerinde genellikle "kayınbirader" anlamıyla yaşadığı görülmektedir. Ayrıca tarihî kaynaklardan

hareketle *kayın* sözcüğünün genellikle tek başına kullanılmadığı *kayınağa*, *kayınana*, *kayınata*, *kayınbirader*, *kayın peder*, *kayın valide* gibi sözcüklerin yapısında yer almaktadır.

3. Üçüncü derecede kayın akrabalığını bildiren adlar:

bacanak

Eren, sözcüğü morfolojik açıdan *bacanak* < *baca*+*nak* ‘küçültme eki’ (1999: 31) şeklinde inceler. Gülensoy, *bacanak* ~ *bacınak* “Kadının kız kardeşinin kocası” (2007: 100) biçiminde tanımlar. Kökeni ile ilgili olarak şu bilgiyi verir: *bacanak* < Tü./Moğ. *baca* “Kız kardeş, bacı” [< **bāça* (T. Tekin)]+*n(a)k* ‘küçültme eki’ (2007: 100). Nişanyan, “[OTü] İMüh xiii kadının kız kardeşinin kocası, karıları kardeş olan erkeklerden her biri // < ? Tü. *bacı*+*kız kardeş*, *abla*+? = Çağ. *baca* a.a.+*nak* ekinin yapısı ve işlevi belirsizdir.” (2009: 49) açıklamasını yapar.

Günümüz Türk lehçelerinde *bacanağ* (Az.), *bāca* (Trkm.), *baja*, *bajay* (Bşk.), *bácä* (Özb.), *baca* (Uyg.), *baja* (Kzk.), *baca* (Kkp., Kırg., Nog.), *baca*, *bacay* (Tat.) (KTLS, 1991: 42-43); *bacanak* (Gag.) (Li, 1991: 302) şeklinde kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük’te *bacanak* “1. Eşleri kardeş olan erkeklerin birbirlerine göre durumu. 2. *hlk. ağz.* Dost, arkadaş.” (2011: 222); MBTS’de *bacanak* “(Türk lehçelerinde kullanılan *baca* “bacanak”tan küçültme ekiyle *baca*+*nak*) [Kelime Bulgarca ve Sırpçaya da geçmiştir] “İki kız kardeşle evlenen erkeklerin birbirine göre akrabalık adı” (Ayverdi, 2006: 250) şeklinde verilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise, *bacınak* “Bacanak” (DS, 2009: 458); *düğür* (II) [*dögürşü*, *dügüşü*, *düğür* (II) -I, *dügürşü* -I, *düngür* -3, *dünürşü* -I, *dünüş* -2, *dünüşü*, *düvür* -2] 4. “Bacanak” (DS, 2009: 1625); *ilti* (I) “1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirlerine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.” (DS, 2009: 2534) şeklinde kullanıldığı görülür. Türkiye Türkçesinde *bacanaklık* “Bacanak olma durumu” (2011: 2534) şeklinde türevi de mevcuttur.

elti

Gülensoy, *elti* sözcüğünü “Erkek kardeşin karısı” şeklinde tanımladıktan sonra kökeni hakkında < *il*+*ti* < OT. **él* ‘İki bey arasında barışıklık’ (2007: 330) bilgisini verir. Eren, sözcüğün kökeninin bilinmediğini söyler (1999: 134). Nişanyan, sözcüğün OT’den beri görüldüğünü belirtir; *élti* “Hanım, yüksek mevki sahibi birinin eşi”, Kıp. *ilti* “Kadın”, TT *elti* “İki kardeşle evli kadınlardan her biri” olarak tanımlar. Sözcüğün ET’de *élt-* fiilinden geldiğini belirtir: < ET *élti* < ET *élt-* (2009: 160). Ünlü, sözcüğün *ilti* “Hanım” (İML 149) (2012: 257) anlamında kullanıldığını temas eder.

Sözcüğün, günümüz Türk lehçelerinden kullanımı ise şu şekildedir: *elti* (Az., Trkm.), *yiğäsäy* (Bşk.), *ávsin* (Özb.), *yängä* (Uyg.), *abısın* (Kzk., Kırg.), *çingäçäy* (Tat.) (KTLS, 1991: 212-213); KKP. *Elti* “(eski) Din adamın karısı (< ? Trkm.)” (Li, 1999: 305).

Türkçe Sözlük’te *elti* “Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.” (2011: 791) şeklinde tanımlanır. *Etilik* “Elti olma durumu” (2011: 791) biçiminde türevi de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *elti* “1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldığı ad, kuma, ortak. 2. Görümce.” (DS, 2007: 1728); *ilti* “1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.” (DS, 2009: 2534) olarak farklı anlamlarda kullanılmaktadır. *Elti* sözcüğünün Türkiye Türkçesinde atasözlerinin kuruluşunda da yer aldığını görmek mümkündür: *Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar* “Etiler birbirlerinden uzak dururlar, görümceler gelinlerle kavga ederler.”; *elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz* “Arpa unundan yemek yapılamadığı gibi etlerin de iyi geçinmeleri mümkün değildir.” (<https://sozluk.gov.tr/>).

enişte

Gülensoy, *enişte* için “Kız kardeş, teyze ve halanın kocası” tanımını yapar. Sözcüğün Çağataycada *enişte* (A. Pavet de Courtaille, DTO 37) şeklinde geçtiğini belirtir. Kökeni hakkında < OT.**enüç* ‘Göze inen perde’ (DLT)+*te* [> *enüşte* > *enişte*] bilgisine yer verir. Ayrıca “*angoşt-a(-e)* ‘Dört kollu ağaçtan yapılan, harman savurmak için kullanılan alet’ [Fehreng-i Fârsî Mu‘îm C. I (8.baskı) 1371 (1992), s. 391] sözcüğü de Farsçadır ama anlamı çok farklıdır. Zaza ağızlarında da *engıştane*, *engıştani*, *engıştere*, *engışturi* ‘yüzük’; *engışta*, *engıştu* ‘parmak’ demek olup *enişte* ile ilgisi yoktur (ZTS,104)” şeklinde açıklama yapar (2007: 335). Eren, sözcüğün Farsça kökenli olduğunu ve *ankışta* “koca” (1999: 136) sözcüğünden geldiğini söyler. Nişanyan da sözcüğün Farsça kökenli olduğunu savunur; *anguşta* ‘zengin çiftçi, kodaman’ < *anguçt* ‘parmak’ (2009: 164) sözcüğünden geldiğini belirtir ancak Farsça sözcükle ilişkisinin anlam bakımından açıklanmaya muhtaç olduğunu vurgular. Tietze (2016: 616), Çağataycadan geldiğini belirtmekle yetinir. Bu durumda sözcüğün kökeninin Farsçadan gelmiş olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir.

Günümüz Türk lehçelerinde *küräkän*, *yeznä* (Az.), *giyev* (Trkm.), *kiyäv*, *yizñäy* (Bşk.), *páččä* (Özb.), *hädisiniñ eri* (Uyg.), *jezde* (Kzk.), *cezde* (Kırg.), *cizni*, *ciznä(y)*, *kiyäv* (Tat.) (KTLS, 1991: 218-219); *yeniştä* (Gag.), *enişte* "Kız kardeşin kocası" (Kar.), *enişte* "Teyze kocası" (Li, 1991: 269) şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanımlara göre *enişte*'nin kız kardeş değil, hala ve teyze eşlerine de karşılıdığı görülür.

Türkçe Sözlük'te *enişte* "Bir kimsenin kız kardeşinin veya kadın hısımlarından birinin kocası" (2011: 801); MBTS'de "(Far. *enkişte*'den) Kız kardeş veya kadın akrabalardan birinin kocası" (Ayverdi, 2006: 859) biçiminde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *enişte* "(<Far. *engište*) Enişte; damat, güveyi" (<https://sozluk.gov.tr/>); *yezne* "Enişte" (DS, 2009: 4263); "Damat" (<https://sozluk.gov.tr/>); *zama* "1. Enişte 2. Güvey" (DS, 2009: 4831) şeklinde kullanılmaktadır.

yenge

Clauson, *yenge* sözcüğünü "Babanın küçük kardeşinin karısı; ağabeyin karısı" şeklinde tanımlar; Uygurca metinlerde *yenge* veya *yeñge* biçiminde geçtiğini belirtir ancak kökeni hakkında herhangi bir bilgi vermez (1972: 950). Gülensoy, *yenge* "1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı. 2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad. 3. (kadınlar için) Bir seslenme ünlemi. 4. (hlk.) Düğünlerde kadına kılavuzluk eden kadın." (2007: 1120) şeklinde tanımlar. ET'den itibaren *yängä*, *yänggä* (EUTS, 293); (Uyg.) *yeñe* ~ OT. *yengge* (DLT) olarak kullanıldığını belirtir. Kökeni hakkında *yenge* < **yé:ng* 'yan'+*ge* [< **ya-ŋ+ge*] (2007: 1120) bilgisini verir. Nişanyan, ET'den beri *yenge* "büyük kardeşin veya dayının karısı." (2009: 676) şekliyle kullanıldığını söyler. Kökeni konusunda bir açıklama yapmaz. DLT'de *yeñge* "ağabeyin zevcesi" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 503) olarak geçer. Ünlü, Karahanlı Türkçesinde *yeñge* "yenge, büyük kardeşin karısı." (2012a: 988); Harezmi Türkçesinde *yeñge* "büyük kardeşin karısı." (2012b: 678) olarak kullanıldığını belirtir.

Günümüz Türk lehçelerinde sözcüğün *yenge* (Az.), *yeñge*, *gelnece* (Trkm.), *yingä* (Bşk.), *yängä*, *kelinäyi* (Özb.), *yängä* (Uyg.), *jeñge* (Kzk.), *ceñe* (Kırg.), *ciñgä* (Tat.) (KTLS, 1991: 982-983); *yengi* (Gag.), *yengeçe*, *yengeçe* (Kar.), *yeñge* (Nog.) (Li, 1999: 275) şeklinde kullanımları mevcuttur.

Türkçe Sözlük'te *yenge* "1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı. 2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad. 3. Kadınlar için söylenen bir seslenme sözü. 4. Düğünde geline kılavuzluk eden kadın." (2011: 2571) şeklinde tanımlanır. MBTS'de "1. Kardeş, dayı veya amca karısı. 2. *hlk.* Düğünde geline kılavuzluk eden, gerdek gecesi yeni evlilerin evinde kalan yaşlı kadın. 3. Kadınlar için kullanılan hitap sözü." (Ayverdi, 2006: 3405) olarak geçer. Türkiye Türkçesi ağızlarında *yenge* "1. Geline kılavuzluk eden kadın. 2. Düğün çağırıcısı. 3. Evlenme işlerinde aracılık eden kadın." (DS, 2009: 4247); *yenge* "Kadın" (DS, 2009: 4821); *yenge* "Yenge", *yenge (I)* "Dayı, amca, kardeş karısı, yenge" *yenge (II)* "Kuma", *yenge (III)* "Düğünde gelinin nedimesi" (https://sozluk.gov.tr) biçimiyle kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, *yengelik* "1. Yenge olma durumu. 2. Yengeye yakışan davranış." türevi bulunmaktadır. Ayrıca *ahmak gelin yengeyi halayığı sanır* "Ahmak kimse kendisini koruyup gözetken kişiye hizmetine verilmiş biri gözüyle bakar ve saygısız davranışlarıyla onun gönlünü kırarak hizmetinden yoksun kalır." (https://sozluk.gov.tr) atasözünde kullanıldığı görülür.

4. Dördüncü derecede kayın akrabalığını bildiren adlar:

dünür

Eski Türkçe metinlerindeki şekli *tünür*'dür. Caferoğlu sözcüğün Uygurcada *tüngür* "1. Sıhriyet, evlenme yolu ile akrabalık; dünür. 2. Şaman davulu." (EUTS, 1968: 258) biçiminde kullanıldığını belirtir. Li, *tünür büşük büşük boluşup kız birişip* "(onlar) dünür olup birbirine kız vererek. (TT VI: 40-41)" (1999: 75) cümlesinde geçtiğini söyler. Clauson, *tünür* sözcüğü için "*böşük*'ün zıt anlamlısı; orijinalinde muhtemelen 'kız kardeşlerin evlilikle verildiği oymak (veya bir oymağın üyesi), fakat asıl metinlerde 'gerçekten veya tam olarak evlilikle kazanılan akrabalık biçimidir'" (EDPT, 1972: 523) açıklamasını yapar. Gülensoy, *dünür* sözcüğünü "Birbirlerine göre karı kocanın baba ve analarının her biri" şeklinde tanımladıktan sonra OT'de *tünür* "karının hısımları" olarak kullanıldığını belirtir. Kökeni hakkında da *tünür* < *tün-(ür) ~ düngür* 'hısım' " (2007: 312) bilgisini verir. Nişanyan, ET'den itibaren sözcüğün varlığına işaret eder: < ET *tünür* "Evlilik yoluyla akraba, hısım". OT'de MED. *dünür* şeklinde geçtiğini belirtir (2009: 148). DLT'de *tüngür* "Kadının yakınları. Bunlar da kardeşler, baba ve annedir." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 494) şeklinde verilir; şu dürtükte geçtiği belirtilir: *tünür kadın boluştu / kırkın takı koluştı / emdi tışım kamaştı / altı Turumtayımı* "Kendisini mağdur duruma düşüren bir adamı niteleyerek diyor ki: O benimle dünürlük anlaşması yaptı. Benden kızımı istedi; ben de ondan kızımı istedim. Sonra beni mağdur etti ve Turumtay adlı kölemi benden alıp götürdü. Bu sebeple dişim kamaştı (dişlerimi sıktım)." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 263). Sözcük, başka bir dürtükte de geçmektedir: *birdim saña kalıñ / emdi munı alıñ / emgek meniñ bilin / uğrar tünür bargalı* "Damat kayınpedere diyor ki: Sana kalın (mihir)

verdim, al şunu! Çektiklerimi ve para biriktirmedeki emeğimi bil! Kayınpeder de der ki: o (kayınpeder) gitmeye hazırlanmıştır ve gitmek üzeredir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 498). Çağatayca lügatte de *tüngür* geçmekte ve sözcüğe “peri, umacı, cin” şeklinde anlam verilmektedir. Evlilik yoluyla meydana gelen bu akrabalık terimiyle ilgisinin olup, olmadığı tartışılabilir. Bununla beraber bugün, sadece karının akrabaları için değil, erkeğin akrabaları için de bu ad kullanılmaktadır.

Günümüz Türk lehçelerinin çoğunda *dünür* yerine *kuda* sözcüğü kullanılmaktadır: *guda* (Trkm.), *koza*, *kozağy* (Bşk.), *kudü* (Özb.), *kuda* (Uyg.), *kuda-kudağy* (Kzk.), *kuda*, *kudağy* (Kırg.), *koda*, *kodağy* (Tat.). Azerbaycan Türkçesinde “dünür” için *elçi* sözcüğü kullanımı tespit edilmiştir (KTLS, 1991: 194-195). Bununla birlikte Gagavuz Türkçesi için *dünür*, *dünürçülük*, *dünürcü* (Li, 1999: 77) şeklinde kullanımlar bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesinde *dünür* biçiminde varlığını devam ettirir. *Türkçe Sözlük*'te *dünür* “Eşlerin baba ve analarının birbirlerine göre durumu.” (2011: 735) şeklinde tanımlanır. Ağızlarda farklı adlandırma şekillerine rastlanır: *dünür*, *dünür* [*dövür*, *dügür* (II)-2; *dügürçü*, *dügürçü*, *dügür* (II) -1, 2; *dügürçü* -2, 3; *düngür* -1, 2; *düngürçü* -1, 2; *dünürçü* -1, 2; *düürçü*, *düvür* -1, *düyürçü*] **1.** Kız görmeye giden kimse, görücü. **2.** Kız istemeye giden kimse, elçi.” (DS, 2009: 1632); *dünürşü* [*dünüş* -1] **1.** [*dügür* (II) -3] **2.** Gelin almaya giden kadınlar. **3.** Gelinin yanında bulunan yenge]” (DS, 2009: 1633); *elçi*, *élçi* [*elçi* (III) -1, *elçim* (VI), *elçin* (III)] **1.** Kız istemeye gönderilen kimse, görücü, dünür. **2.** İki kişi arasında söz getirip götürən, bunu iş ve huy edinen (kimse).” (DS, 2009: 1706); *hınami* **1.** Damat ve gelinin anne ve babaları, dünür. **2.** Akraba.” (DS, 2009: 2362); *isteyci* [*isteci*] **2.** Kız istemeye giden kimse, dünürçü.” (DS, 2009: 2561); *kuda* (I) **1.** Kız görmeye giden, görücü. **2.** Birbirinden kız alıp veren aileler, dünür.” (DS, 2009: 2991); *kutana* “Dünür (kadın için).” (DS, 2009: 3018); *topçukal* “Kıza dünür giden kimse.” (DS, 2009: 3965). Bu tespitte göre günümüz Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında *dünür* yerine kullanılan *kuda* sözcüğünün ortak kullanıma sahip olduğu görülür. DS’de *dünür* sözcüğünün türevleri de mevcuttur: *dünür ana* “Kız istemeye giden oğlan annesi”, *dünür başı* “Kız istemeye gidenlerin başı”, *dünürbaşılık* [*dünürlük* -1] “Kız isteyen kimseye verilen hediye”, *dünürcü* **1.** [*dünür*, *dünür* -2] **2.** Gelin görmek için kız evinden oğlan evine giden kadın.”, *dünürlük* **1.** [*dünürbaşılık*] **2.** Kız tarafı ile söz kesmek için yapılan toplantı” (2009: 1632) şeklinde de türevleri vardır. Türkiye Türkçesinde *dünür* sözcüğü, (*bir kıza*) *dünür düşmek* “Bir kıızı evlenmek üzere başkası için istemek”, *dünür gezmek* “Evlenecek erkek için kız aramaya çıkmak” *dünür gitmek* “Evlenecek kimse için kız istemeye gitmek” (<https://sozluk.gov.tr>) deyimlerinin kuruluşunda yer alır.

Sonuç

Başka dillerde tek bir sözcük ile birçok akrabalık durumu karşılandığı hâlde Türkçede her akrabalık için ayrı bir adlandırma görmek mümkündür. Bu sebeple Türkçede akrabalık adlarının özel bir yeri ve her akrabalığın ayrı ve özgün bir adı vardır. Bununla birlikte gerek tarihî Türk lehçelerde gerek günümüz Türk lehçelerinde *dünür*, *enişte*, *yenge* gibi akrabalık bildiren bazı sözcüklerin birden fazla akrabalık kavramını karşıladığı görülür.

Bu çalışmanın sonucunda şu verilere ulaşılmıştır:

1. Türkiye Türkçesinde özlük ve üveylük bildiren akrabalık adları dışında kayın akrabalığı merkezli on beş sözcük belirlenmiştir. Bu sözcükler, insanların birbirine yakınlığına göre derecelendirilmiş. Adı geçen akrabalık adları şu şekildedir:

Birinci derecede akrabalık adları: *karı*, *kaynana*, *kaynata*, *koca*, *kuma*.

İkinci derecede akrabalık adları: *baldız*, *gelin*, *görümce*, *güvey*, *kayın*.

Üçüncü derecede akrabalık adları: *bacanak*, *elti*, *enişte*, *yenge*.

Dördüncü derecede akrabalık adları: *dünür*.

2. Günümüz Türk lehçelerinin çoğunda bulunan ve Türkiye Türkçesiyle ortak olan kayın akrabalığı adları şunlardır: *bacanak*, *baldız*, *gelin*, *kayın*, *kaynana* (*kayın ana*), *kaynata* (*kayın ata*), *yenge*.

3. Birbirlerinden çok uzak bölgelerde konuşuldukları hâlde kayın akrabalığı merkezli bazı akrabalık adlarının Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı belirlenmiştir. Ortak kullanımı tespit edilen bu adlar şu şekildedir:

Gagavuz Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortak kullanıma sahip adlar: *bacanak*, *gelin*, *görümce*, *karı*, *koca*, *yenge*.

Gagavuz Türkçesi, Karaimce ile Türkiye Türkçesinde ortak kullanıma sahip adlar: *karı*, *koca*.

Gagavuz Türkçesi, Başkurtça ve Tatarca ile Türkiye Türkçesinde ortak kullanıma sahip adlar: *kaynana*.

Azerbaycan Türkçesi, Türkmençe ile ortak kullanıma sahip adlar: *elti*.

4. *Gelin* ve *yenge* sözcükleri, birtakım fonetik değişikliklerle günümüz Türk lehçelerinin hemen hepsinde kullanımını muhafaza eden akrabalık adlarıdır. *Gelin* sözcüğünün Az., Gag., TTü. *gelin*, Kaz., Kırg., Özb., Uyg. *kelin*, Bşk., Tat. *kilin*; *yenge* sözcüğünün Az., TTü. *yenge*, Trkm. *yeŋge*, Bşk. *yingä*, Özb., Uyg. *yängä*, Kzk. *jeŋge*, Kırg. *ceŋe*, Tat. *ciŋgä*, Gag. *Yengi*, Kar. *yengeçe*, *yingeçe*, Nog. *yeŋge* şeklinde kullanımları mevcuttur.

5. Türkiye Türkçesi yazı dilinde tespit edilen akrabalık adları eş anlamlılık bakımından: *güvey* (*damat iç güveyisi*), *karı* (*avrat, ayal, eĝ, ehil, gelin, refika, hanım, harem, hatun, zevce*), *kayın* (*ini, kayınbirader*), *kaynata* (*babalık, kayınbaba kayınpeder*), *kaynana* (*hanımanne, kayınvalide*), *koca* (*aĝa, ehil, eş, refik, zevç*), *kuma* (*ortak*) biçiminde sıralanabilir.

6. Bazı akrabalık adları yaş olarak büyüklük-küçüklük anlamı verir. Büyüklük anlamı veren sözcükler şunlardır: *kaynata* (*babalık, kayınbaba kayınpeder*), *kaynana* (*hanımanne, kayınvalide*).

7. Cinsiyet bakımından akrabalık adlarını kadın, erkek ve nötr (yansız) biçiminde ayırmak gerekir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde geçen ve cinsiyet olarak kadını belirten akrabalık adları şunlardır: *baldız, elti, görünce, karı* (*avrat, gelin, refika, hanım, harem, hatun, zevce, ayal*), *kaynana* (*kayınvalide, hanımanne*), *kuma* (*ortak*), *yenge* (*bula, gelin abla*).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde geçen ve cinsiyet olarak erkeği belirten akrabalık adları şunlardır: *bacanak, enişte, kayın* (*kayınbirader, ini*), *kaynata* (*kayınpeder, kayınbaba*), *koca* (*aĝa, refik, zevç, damat, güveyi, iç güveyisi*).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde geçen ve cinsiyet olarak belli bir netlik taşımayan akrabalık adları şunlardır: *eş* (*ehil*), *dünür*.

8. *Kuma* sözcüğü, Türkiye Türkçesi yazı dilinde geleneklerin etkisiyle oluşan akrabalık adlarından biridir.

9. Akrabalık adlarından bazıları sadece erkek veya kadına göre açıklanabilir.

Erkeğe göre akrabalık adları: *bacanak, baldız, karı*.

Kadına göre akrabalık adları: *elti, görünce, koca, kuma*.

10. Akrabalıkların bazılarının baba, anne veya kardeşler tarafından oluşturulur. Bu kapsamda *yenge* sözcüğü hem baba hem anne hem de kardeşler tarafından oluşturulmuş addir.

11. *Enişte, kaynana* (*kayınvalide, hanımanne*), *kaynata* (*kayınbaba, kayınpeder*), *yenge* (*bula, gelin abla*), *dünür* gibi akraba adları birden fazla akrabalık durumunu karşılamaktadır. Mesela, *enişte* sözcüğü; teyzenin, halanın, kız kardeşin ve baldızın kocasını tarif etmek için de kullanılmaktadır.

12. *Dünür* sözcüğünün cinsiyeti belirsizdir. Dolayısıyla birden fazla akrabalık durumunu karşılar.

Kaynaklar

- Adıgüzel, E. (2014). *Sosyal Antropolojiye Göre Akrabalık Sistemleri ve Türkiye Türkçesindeki Akrabalık Adları*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. C. 3, Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I Metin*. 2. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. Haz. K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce. İstanbul: TKAE.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1972). "Kaşgarlı Mahmut'a Göre Akraba Adları", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ekim, C: XXVII. S: 253. s. 22-26.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press. [ED]

- Emiroğlu, S. (2012). "Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi". *Turkish Studies*, 7/4, s. 1691-1710.
- Emiroğlu, K., Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Divânü Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erol, Arslan, H. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: TDK Yayınları
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları.
- Gömeç, S. (2001). "Köktürkçe Belgelerdeki Bazı Akrabalık İsimleri". *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. S.173, s. 1-6.
- Gömeç, S. (2002). "Divânü Lügât-it- Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20/32, 133-142.
- Gülensoy, T. (1973-1974). "Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. Ankara: TDK Yayınları, s. 283-318.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- İlhan, N. (2011). "Öksüz Öğüt Üvey Kardeş mi? Bir Etimoloji Denemesi". *Turkish Studies*, 6(1), s. 473-481.
- İnan, A. (1968). Güvey. *Türkiyat Mecmuası X; Makaleler ve İncelemeler*. Ankara. 335-340.
- Li S. Y. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. C. II., Ankara: TDK Yayınları.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Yargı Yayınevi.
- Şemseddin S. (2010). *Kamus-ı Türkî*. (çev.: Paşa Yavuzarslan), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şenel, Ö. ve Bahçi, R. (2019). "Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Akrabalık Bildiren Kelimeler". *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, (1), s. 108-116.
- Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/oguztad/issue/42657/499537>
- Şener, E. (1998). *Türk Medeni Kanunu*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. (1993). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri.
- Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012b). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yavuz, S. (2013a). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akrabalık Adları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/2, 71-91.
- Yavuz, S. (2013b). Divânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17/56, 345-360.
- Yılmaz, Y. ve Sarı (2015). "Türk Atasözlerinde Akrabalık Adlarının Kullanımı", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2/1, s. 1-20.

CONCEPTS ABOUT FAMILY RELATIONS WITH THE CENTER OF IN-LAWS RELATIVES IN TURKEY'S TURKISH

Ayşe Nur SIR DÜNDAR

ABSTRACT

The state of being close to each other in various ways through marriage, adoption and other forms of relationship other than blood kinship is called kinship. The sense of kinship among Turks lives with the most lively relations today as it was in the past. These relations are extremely important in the solidity of the social structure of the Turks. Unity, solidarity, cooperation, tolerance and sharing of problems are related to these relations. Family ties are strengthened with the degree of development. Strong ties ensure the stability of kinship systematics. It is seen that this systematic continues in the social structure of the Turks. This situation has paved the way for a wide variety of kinship names in Turkish. Thus, many words expressing the degree of kinship have been added to the vocabulary of Turkish. For this reason, Turkish is very rich in terms of kinship words. In fact, it is one of the richest languages in the world. While more than one kinship name is met with one word in other languages, each kinship link is met with different words in Turkish. These are in the form of words derived in proportion to the proximity of family members to each other. These words have an ancient and deep-rooted history. It is possible to come across these words that meet the kinship names in various works written in different periods of the Turkish language, starting from the Orkhon Inscriptions. Most of them still survive in modern Turkish dialects with little changes. Studies on kinship names will not only contribute to linguistics research but will also contribute to the enlightenment of Turkish language history and Turkish cultural history. For this reason, kinship names are considered as important sources for both anthropologists, linguists and cultural historians in the scientific world. In this study, kinship names are limited and only in-laws relatives-centered words that indicate kinship through marriage are emphasized. First, information was given about the terms of kinship and in-law kindship, relatives' names were classified and examined by considering words based on in-law kinship. Evaluations were made of the names that gave an opinion about the origin of the words, and the historical forms of the words were shown. After showing the texts in which the names of relatives are witnessed, sample sentences about these words are included in order to understand these concepts. -centered words that indicate kinship through marriage are emphasized. First, information was given about the terms of kinship and in-law kinship, relatives' names were classified and examined by considering words based on in-law relatives. Evaluations were made of the names that gave an opinion about the origin of the words, and the historical forms of the words were shown. After showing the texts in which, the names of relatives are witnessed, sample sentences about these words are included in order to understand these concepts.

Keywords: Family ties, kinship relations, kinship names, in-law kinship, inlaws word.

Ek

Dizin

bacanak: baca, bāca, bācā, bacanag, bacay, bacınak, baja, bajay, döğürşü, düğü, düğüleşü, düğür, düğürşü, düngür, dünürşü, dünüş, dünüşü, düvür ilti.

baldız: aņeçe surçı, baldız, bāldız, balduz, baltır, baltız, boldız, kayın bike, kayın ece, kayna eçe, kaynigāç, kāyinbikā, keyin egiçā, keyin siñil, öz ayālının ayal doğanı.

dünür: dövür, düğü, düğür, düğürcü, düğürçü, düngü, düngür, düngürücü, düngürçü, dünür, düñür, dünürücü, düñürücü, dünürçülük, düürücü, düvür, düyürücü, dünürşü dünüş, elçi, elçi elçim, elçin, guda, hınamı, isteci, isteyci, koda, kodağıy, koza, kozağıy, kuda, kuda, kudağıy, kudā, kutana, topçukal, tünür.

elti: āvsin, abısın, çingāçāy, ilti, yāngā, yingāsāy.

enişte: ankışta, cezde, cizni, ciznā(y), engişte, giyev, hādisinin eri, jezde, kiyāv, kūrākān, yeznā pāççā, yezne, yizñāy zama.

karı: abakay, abçi, abıla, abilla, abla, abula, aile, arvad, avrad, avrat, avret, awrat, ayal, ayāl, āyal, başyoldaş, başyoldaşı, biçe, bisā, cahtar, cāmāgat, cubay, emegen, eş, ehil, evdeş, garu, gelin, halāl, hanım, harem, hatın, hātın, hatun, hayat yoldaşı, heley, hotun, ilti, iş (ir hatını), karı, katın, katun, kelin, kerı, kişi, köç, kuma, kurtka, kündeş, küni, ortak, rāfika, refika, rāpikā, tokal, umrdāş, üydegi, yāstıkdāş, yoldaş, yutuz, za'ıfa, zevce.

kaynana: aba, abaka, abalık, abba, abca, abes, abı, abıca, abda, abilla, abilā, abla, abla genneş, able, abo, abu, abuca, abuğ, abula, abus, apa, apbı, apla, apo, awrat anası, buyurgan, ene, gayınana, gāyın ene, kadıana, kadınana, kadın kadmagnun, kadi, kadınne, kayın ana, kayınana, kay(ı)nata, kayın ene, kayınvalide, kaynna, kāynā, keynana, kocagelin, kunçug, küye, mendah.

kaynata: agu bāba, ağa, ağababa, ağbaba, ata, babalık, babacık, babalıh, babaluğ, babay, bobalık, beg, bubalık, buvalık, dada, gayınata, gāyın ata, gayınboba, gaynata, kadın, kadmagnun, kayın, kayın ata, kay(ı)nata, kayınbaba, kayınpeder, kayna, kaynata, kaynātā, kaynı, keynata, kayna, kaynı, kız aga, küy, toyon.

koca: abuşka, ādam, ağa, ayaldın eri, ayvaz, ār kişi, ār, başgölgesi, başbağı, başberi, başkölgasi, başyoldaş, başyoldaşı, bay, beg, beğ, bek, biğ, cubay, eğil, er, eren, erkek, eş, evdeş, gissade, gişi, halāl, iptāş, iptāş, ir, iş, kişi, ortak, refik, umrdāş, üydegi, yāstıkdāş, yoldaş, zevç.

kuma: elti, guma, günü, günü, koma, kōnārkaş, kōndāş, kōndāş, kōndōş, kōndāş, kōndāş, küni, künü, tokal.

gelin: buk, büke, darmış, dodopal, firik, gālin, kelin, kēlin, kilin, oğlan awratı, oğul awratı.

görümce: baldız, ekeci, bāldız, goñür, gorüm, görüm, görümcā, görüp, kayın apa, kayın ece, kayın siñdi kayın siñil, kāyinbikā, kāyinhinli, kayinigāç, kaynsingi, keyin aça, kōrümce, kōrümçi.

güveyi: dāmad, damat, dıngil, dıngıldak, dildirik, gevi, givi, giyov, göregān, göreken, göveđi, güvä, gövü, guya, güey, güva, güve, güvegi, güyae, güyo, iç güveyi, iç güveyisi, iç güyeg, güyegi, görege, güvegi, güyeg, güyegü, güyegü, kadın kadmagnun, kiyāv, kiyāv (balakay), kiyew, köreke, köreken, köveken, kureken, kügyođul, kūr degüü, küdegü, küregü, kūrākān, küyāv, küyegü, küyev, küyewü, küyewüw, küyew, küyö bala, küyöw, küzegü, üç güvēlinā, üy kiyew, yeñice güyegü, yeznā giyev.

kayın: ağa, ağababa, ağbaba, çelebi, celba, çeleba, çelba, çeleba, çelebağa, çelebiağa, çelepağa, çeliba, ini, inim, iyin, gayın, gāyın āga, kadın, kadın kadmagnun, kadmagnun, kaince, kayın, kayınağa, kayın ağa, kayın ata, kayınbirader, kayın curt, kayınçı, kayın halk, kayın ini, kayını(ş), kayn, kaynağa, kaynāđa, kayni, kazın, kāynış, keyin (ağa, ini), kayınço, kayınçu, kayıncı, kayınçe, mi, nazlıbey, yurç.

yenge: ceņe, ciņgā, gelnece, jeņge, kelināyi yeņe, yāngā, yānggā, yāngā, yeņge, yengge, yeņe, yingā

Kisaltmalar

Ar.	Arapça
Az.	Azerbaycan Türkçesi

Bşk.	Başkurt Türkçesi
DK	Dede Korkut Kitabı
DS	Derleme Sözlüğü
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
ET	Eski Türkçe
ETT	Eski Türkiye Türkçesi
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far.	Farsça
Gag.	Gagavuz Türkçesi
hık.	Halk Ağzı
İML	İbni Mühenna Lügati
Kar.	Karaimce
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kıyasü'l-Enbiya
Kkp.	Karakalpakça
Kırg.	Kırgız Türkçesi
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
Kzk.	Kazak Türkçesi
MBTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
NF	Nehcü'l-Ferâdis
Nog.	Nogay Türkçesi
OT	Orta Türkçe
Özb.	Özbek Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TatK.	Kazan Tatar Türkçesi
Trkm.	Türkmen Türkçesi
TT	Türkiye Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TT	Turfan-Texte
TTS	Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü
YTS	Yeni Tarama Sözlüğü

İşaretler

>	Bu şekle girer
<	Bu şekilden gelir
*	Tespit edilememiş tahmine dayalı şekil